

FALANGA – STRATA IDENTITY

ZAČLENENIE ŠPANIELSKÉHO FAŠISTICKÉHO HNUZIA DO MOCENSKEJ ŠTRUKTÚRY FRANKIZMU A ÚLOHA ARMÁDY V TOMTO PROCESSE

PETER SZÁRAZ

SZÁRAS, P.: Falange – Loss of Identity. Incorporation of Spanish Fascist Movement into Frankist Power Structure and Role of Army in this Process. *Vojenská história*, 5, 3, 2001, pp 31 – 52, Bratislava. In the study the author focused on typological differentiation of Spanish regime in comparison with Italian and German regimes. At the same time he joined in his study two motives – internal development of Spanish fascism and the struggle of this movement against its program opponents represented by the Army. Up to now in general there was an absence of a topic of internal political development at the beginning of dictatorship in the Slovak historiography. The study deals with the 6-year period (1936 – 1942) in which it was decided about the result of the struggle. The study has a chronological structure.

Military History. Spain. 1936 – 1942.

Dynamika politického a spoločenského vývoja v prvých štyroch rokoch existencie republiky spôsobila výraznú polarizáciu politických síl v Španielsku. Parlamentné voľby vo februári 1936, ktoré sa skončili vcelku tesným víťazstvom ľavicovo-centristickej koalície strán združených v Ľudovom fronte, tento alarmujúci stav ešte zdôraznili. Aj keď ako vždy jestvovala značná skupina občanov, ktorá bola len pasívnym účastníkom udalostí, prekročila táto kríza hneď od počiatku hranice politických strán a skupín a stala sa vecou širokých vrstiev obyvateľstva.

Oba tábory, akokoľvek voči sebe nepriateľské, charakterizovali niektoré zhodné črty. V oboch prípadoch šlo o dovtedy nebývalé účelové spojenie síl, kde ciele niektorých politických zoskupení šli ďaleko nad rámec konsenzuálnych hesiel, pod ktorými sa podarilo zhromaždiť „družiny“. Takáto diferenciácia bola oveľa markantnejšia v tábore Ľudového frontu než v tábore pravice.¹ Utlmenie rozporov však bolo v oboch prípadoch správne považované za jednu z priorít najmä už v podmienkach občianskej vojny. Súčasne spôsob riešenia názorovej nejednotnosti vplýval na kvalitu režimov v oboch zónach a potom aj v celom Španielsku.

Pomerne široký pravicový tábor politicky reprezentovali klasické konzervatívne strany a zoskupenia, vrátane organizácií oboch dynastických vetiev monarchistov, Falanga a dve inštitú-

¹Vo všeobecnosti boli masy vedené zabrániť vývoju, aký mal presadiť ten-ktorý protivník, a najlepšou cestou ako to dosiahnuť, bola jeho dezintegrácia. „Mobilizácia“ stúpcov oboch táborov mala preventívny charakter a dnes už len pre teoretikov má cenu, že oba apely k vlastným ľuďom boli do značnej miery zavádzajúce (pravica nemohla nastoliť fašizmus a pofebruárová vláda nechystala, ani nepodporovala skutočnú revolúciu). To boli ciele radikálov v oboch táboroch – na jednej strane falangistov (považovaných a všeobecne označovaných za španielskych fašistov) a vo víťaznej volebnej koalícii anarchistov, časti socialistov a niektorých menších strán. Komunisti z nadnárodných programových dôvodov zastávali v tomto prípade v otázke revolúcie dočasne umiernenjšiu pozíciu, no ich povest' a povest' ZSSR a Kominterny aj tak spôsobili, že boj proti nim, rovnako ako v prípade falangistov, sa stal zjednocujúcim faktorom.

cie (vojsko a cirkev), ktoré síce formálne mali stáť mimo alebo nad politickým dianím, ale v španielskom prípade to bol pravý opak. Režim, ktorý už v priebehu občianskej vojny inštalovali, bol de facto reštauráciou moci vtedy ešte tradičných, pred érou republiky dominantných spoločenských vrstiev a politických síl (aj keď sa nerešpektovali štátoformné monarchistické méty).

Dominancia brachiálnej moci ako hlavnej opory režimu a na ideologickom poli zase všeobecne akceptovateľnejší prím nacionálneho katolicizmu posunuli Falangu iba do postavenia, ale v žiadnom prípade nie rozhodujúcej súčasti mocenského aparátu. Pomer Falangy k štátu a pomer diktátora k Falange sa zásadne líšili od postavení NSDAP a PNF v ich krajinách, čo tvorí základ pre vyčlenenie frankizmu z priamej príbuznosti k fašistickým režimom v Nemecku a Taliansku. Skutočnosť, že medzi pôvodnou Falangou (do roku 1937) a spomínanými stranami jestvuje značná afinita, tento fakt iba podčiarkuje. Nechceme však porovnávať, lež skôr poukázať práve na spôsob, akým režim, ktorý mnohí súčasníci k fašizmu priradzovali, dokázal neutralizovať sily, čo mu tento charakter mohli vtláčať. Vybalsovanie vplyvu jednotlivých politických skupín vo frankistickom režime bolo natoľko strážené, že je oveľa ľahšie, no pripusťme, aj lepšie hovoriť o diktatúre reakcie, než vyjadriť jej podstatu slovami – hybná sila. Súčasne aj takýto vágny termín ukazuje na neprehliadnuteľný fakt združenej majorizácie ostatných režimistických síl nad falangistickým hnutím.

Falangisti spreď roku 1937 považovali tradičnú pravicu za svojich programových protivníkov a mocenský zápas pri kreovaní frankistického režimu to iba zdôraznil. Aj preto sú roky výstavby a fungovania frankizmu vyplnené nielen žiarlivým úsilím všetkých dominovať, ale súčasne – z toho istého dôvodu – aj zjavne nerovným zápasom pôvodných falangistov proti ostatným. Z logiky vývoja v nacionalistickej sfére vyplynulo, že najzreteľnejšie sa tento zápas prejavil vo vzťahu Falangy a armády. Priebeh niekoľko rokov trvajúceho procesu, ktorý je predmetom našej pozornosti, svedčí síce o oneskorenom, no predsa emancipačnom falangistickom úsilí. Jeho výsledok však viac než o ňom núti hovoriť o domestikácii Falangy. Východisko k nej treba hľadať v charakteristikách španielskeho fašistického hnutia, ktoré umožnilo manipulovať pôvodnou Falangou až v záverečnom období jej samostatnej existencie, v období jej konjunktúry.

Ouvertúrou rastu prestíže dovtedy marginálneho falangistického hnutia² boli nevydarené parlamentné voľby vo februári 1936. Volebný neúspech pravicových strán zdiskreditoval ich politiku v očiach časti najmä ich mladších voličov a obrátil pozornosť na malú stranu, ktorá upútala pouličným protifašistickým radikalizmom a sloganmi odmietajúcimi súčasne „spiatčo-

²K prvým bezprostredným prejavom rodiaceho sa fašistického hnutia v Španielsku patrilo vydanie politického manifestu Dobytie štátu madridskými intelektuálmi Ledesmom, Giménezom Caballerom a Apariciom vo februári 1931 a následne založenie rovnomenného týždenníka Conquista del Estado (Dobytie štátu). Na jeho stránkach spomínaná skupina rozvinula svoje predstavy o národnom syndikalizme. V júni t. r. založil vo Valladolidé Onésimo Redondo týždenník Libertad (Sloboda) a tzv. Kastílsku juntú hispánskej činnosti (Junta Castellana de Actuacion Hispanica, JCAH) v zásade sa odlišujúc od Ledesmových názorov len oslavou vidieka a katolíckym akcentom. Spojením oboch prúdov v októbri 1931 vznikli Junty národnosyndikalistickej ofenzívy (Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista, JONS). V októbri 1933 založil syn dovtedy posledného španielskeho diktátora José Antonio spolu s Juliom Ruizom de Alda Španielsku falangu (Falanga Espanola, FE). Vo februári 1934 prišlo potom k fúzii FE s JONS do novej organizácie FE y de las JONS (doslova Španielska falanga a /falanga/ júnť národnosyndikalistickej ofenzívy). V novembri 1934 bol tento akt doplnený prezentáciou 27-bodového spoločného programu, ktorého východiskom bol Ledesmov návrh doplnený José Antoniom Primom de Rivera. JONS prispeli aj symbolikou (heslá, znak), no pre novú organizáciu sa vžil skrátený názov Falanga (Španielska falanga), preto ak sa v našej práci bude vyskytovať tento termín, nepôjde o prvotnú organizáciu z obdobia medzi októbrom 1933 a februárom 1934, ale vždy už o FE y de las JONS (pre zjednodušenie označovanú aj FE-JONS). Tá existovala od februára 1934 do spojenia s monarchistami v apríli 1937. Vtedy vznikla Tradicionalistická španielska falanga (FET, v plnom znení Falanga Espanola Tradicionalista y de las JONS, /FET y de las JONS/). Pre dokonanie zmätku si v bežnom dobovom vyjadrovaní i táto organizácia zachovala skrátený názov Falanga. V písomnej skratke však už vždy figuruje ako FET, prípadne FET y de las JONS.

nický konzervativizmus“. Falanga bola tak už od jarných mesiacov r. 1936 vystavená masívnemu prílevu nových členov, z ktorých mnohí predtým neboli ešte politicky organizovaní alebo pochádzali z radov pravicových študentských či mládežníckych organizácií (najmä JAP, Juventud de Acción Popular). Veľká časť z nich videla v tomto kroku predovšetkým liek na vlastnú frustráciu z politického vývoja. A hoci tento stres prispel bez hlbšej programovej analýzy aj k akceptovaniu fašistami proklamovanej novej politiky, v čom možno pokojne vidieť aj stopy „generačnej vzbury proti starším“³, tí z nových členov, ktorí už mali predchádzajúcu politickú skúsenosť, napriek nespornej radikalizácii ostávali v zásade názormi ukotvení v programovej báze svojich dovtedajších strán. Najdôležitejšie, čo ich odlišovalo od zotrúvajúcich stupencov pravicových strán, bola preferencia násilia.⁴

Bezprostredne po vypuknutí občianskej vojny prišlo na území kontrolovanom vzbúrencami k druhie, ešte mohutnejšej vlne vstupov do Falangy. Tu popri konjunktúre revanšu a násilia nezanebateľnú úlohu pri motivácii novoprišlých členov zohral aj oportunizmus či pud sebazáchovy, čo platí predovšetkým pre tú pätinu⁵ nového členstva, ktorú predtým môžeme nájsť v radoch ľavice. V tomto prípade šlo o kontinuitný proces súvisiaci s obsadzovaním stále nových území nacionalistickou armádou.

Keďže časť nových členov sa regrutovala aj z radov bývalých komunistov a anarchistov, vzbudzoval ich príchod obavy ostatnej pravice z akcentovania programového sociálneho radikalizmu Falangy.⁶ Tento druh členstva však vzbudzoval pozornosť aj v samotnej Falange, a tak z času na čas prichádzalo v jednotlivých mestách k revízií politickej minulosti novoprišlých a k ich následnému postihu.⁷ U časti nových členov dominovali úplne apolitické motívy, keď mnohým mladíkom „elegantná modrá uniforma poskytovala jednu z rozhodujúcich výhod oproti červenej mládeži v ich vzťahoch s dievčatami“.⁸

V súvislosti s nárastom členstva v období po februári 1936 Falanga stratila jednu zo svojich charakteristických črt. Do posledných parlamentných volieb bola pre ňu typická snaha vyhnúť sa programovým kompromisom. Netreba za tým vidieť vždy len ideologické dôvody, resp. obavy z reakcie členstva a potenciálnych voličov, ale aj osobné mocenské motívy vedúcich predstaviteľov (v prípade vylúčenia Ledesmu v roku 1935, či ešte skôr na konci roku 1934 odmietnutie vstupu do Národného bloku vedeného Calvom Sotelom). Nech sa však ostrážitosťou v ideovej sfére operovalo z akýchkoľvek dôvodov, práve po februári 1936, keď si to už vzhľadom na výrazný nárast členstva situácia priamo vyžadovala, podobný prístup vo všeobecnosti vo Falange absentuje. Falanga využila boom záujmu verejnosti, nedoplnila ho však zvýšeným dôrazom na ideologickú a organizačnú prácu, a to ani dodatočne. Dôvody možno hľadať v akcelerácii politického vývoja v Španielsku, ale predovšetkým v neschopnosti samotnej Falangy konsolidovať situáciu, aká nastala v radoch jej vlastných vedúcich kádrov. FE-JONS mala v krátkom čase doplatiť na nekontrolovaný nárast členstva. To nemohlo byť a ani neskôr nebolo oporou ideologicky zrelším pôvodným členom Falangy, tzv. starokošelačom (camisas viejas) v netransparentnom mocenskom zápase. Naopak, nové členstvo oveľa ľahšie prijalo zmeny vo vedení Falangy (čo ostatne registrovalo väčšmi než odklon od jej pôvodných cieľov), tým skôr, že nový šéf Falangy (po apríli 1937) Franco so svojimi vojenskými úspechmi zosobňoval vo vzťahu k vláde LF to, čo možno v prvých týždňoch po februárových voľbách pôvodná FE-JONS. Ideová difúzia, živelne prebiehajúca vo Falange od jari 1936, sa neskôr pod Frankovým vedením stala základným princípom výstavby novej FET, to však už plne zodpovedalo funkcii, ktorá jej bola pridelená.

³THOMAS, J. M.: Lo que fue la Falanga. Barcelona 1999, s. 78 – 79.

⁴CHUECA, R.: El fascismo en los orígenes del Régimen franquista. Un estudio sobre FET-JONS, s. 132.

⁵THOMAS, H.: La guerra civil Española. Madrid 1977. T. II, libro 4, s. 319.

⁶PAYNE, S.: Franco y José Antonio. Barcelona 1997, s. 400.

⁷PAYNE, S.: Falange. Historia del fascismo Español. París 1965, s. 106.

⁸PAYNE, S.: Franco y José Antonio. Barcelona 1997, s. 395, citované podľa dobového svedectva in GERART-HY, G.: The Road to Madrid. Londýn 1937, s. 17 – 18.

Ešte viac než ideová nekompaktnosť členstva, ovplyvňoval budúcnosť Falangy už naznačený problém s jej vedením. Spočíval predovšetkým v nedostatku schopných osobností vo vedení strany, čo sa naplno prejavilo hneď, ako prepukol konflikt Falangy s vládou.

Necelý mesiac po voľbách, v marci 1936, prišlo k rozsiahlemu zatýkaniu vedúcich kádrov Falangy. Rozbitie riadiacich štruktúr a zahnanie strany do ilegality malo d'alekosiahle a predovšetkým dlhotrvajúce následky, čo sa veľmi negatívne odzrkadlilo na jednote a akcieschopnosti celej FE-JONS. Bol zatknutý aj šéf strany José Antonio Primo de Rivera a túto stratu sa už Falange nepodarilo nahradiť. Ako s dešpektom, no pravdivo s odstupom času povedal Serrano Súñer, spolu s José Antoniom odišla i disciplína a mnohí z vedúcich, čo ostali na slobode, boli „ľudia priemerní a neprímerane ctižiadostiví“.⁹ Kádrovú situáciu strany, ktorá mala prirodzený nedostatok schopných osobností, v nasledujúcich mesiacoch ešte zhoršila občianska vojna. Hoci jestvovali objektívne faktory, akými boli vplyv vojny na zhoršenie komunikácie a priorit frontových úloh, predsa len hlavná príčina toho, že Falanga „nestrávil“ prílev nového členstva, nedokázala ho politicky využiť ani adekvátne reagovať na politický vývoj v nacionalistickej zóne, tkvie v interných problémoch vedenia Falangy.

Neprítomnosť vodcu strany a spomínané nedostatky v komunikácii v štruktúrach strany viedli k takému rastu prestíže jednotlivých teritoriálnych vedúcich, ktorý zabránil doviest' i napriek nespornej kryštalizácii od jesene 1936 reintegračný proces vo Falange do úspešného konca.¹⁰ Aj na jar 1937, keď už boli úmysly armády vo vzťahu k civilnému politickému sektoru dostatočne známe, prevážil vnútri FE-JONS autodeštruktívny frakcionársky zápas, ktorý dramaticky vyvrcholil v apríli (1937) radikálnym zásahom „zvonka“.

Problém následníctva a pevného vedenia FE-JONS je podľa všeobecnej mienky základným problémom Falangy v poslednej fáze jej samostatného vývoja a jedným z rozhodujúcich faktorov, ktoré umožnili jej ovládnutie.

Konečne d'alším z nich sú nedostatky v politickej taktike súvisiace s nedostatkom realizmu pri hodnotení vlastných možností alebo posudzovaní situácií, ktorým FE-JONS čelila.

Od toho sa odvíjali časté chybné rozhodnutia, ktorými sa Falanga prezentovala vo vzťahu k svojim partnerom aj v období, keď predovšetkým vojenské, ale čoraz silnejšie pociťované aj politické imperatívy naznačovali nevyhnutnosť zjednocovacieho procesu v nacionalistickej zóne. To bol prípad rokovaní s tradicionalistami na začiatku roku 1937, keď im falangisti vnucovali také modely zjednotenia, ktoré vylučovali dohodu.¹¹

Spomínané, navzájom sa ovplyvňujúce faktory (nezvládnutie prílevu členstva, nedostatky v kádrovej oblasti a z toho vyplývajúce ochromenie akcieschopnosti FE-JONS spolu s nedôveryhodnosťou v politických rokovaníach), spôsobili, že pri plánovanej konsolidácii pomerov v nacionalistickej zóne Falanga sa dostala do polohy objektu tejto „normalizácie“.

V porovnaní s veľmi ambicióznymi cieľmi FE-JONS bola takáto pozícia jednoznačným neúspechom jej politickej reprezentácie. Pre FE-JONS to bolo o to tragickejšie, že ako sa ukázalo, tento neúspech zavŕšil posledné obdobie jej politickej samostatnosti.

⁹SERRANO SÚÑER, R.: La renuncia. In: Dionisio Ridruejo de la Falange a la oposición. Madrid 1976, s. 85.

¹⁰V tom období existovali vo FE-JONS tri „tendencie“, jedna vedená šéfom Junty de Mando Manuelom Hedillom si svojou revolučnosťou získala podporu prevažnej väčšiny pôvodných falangistov, druhá okolo šéfa milícií Augustína Aznara a súrodencov zakladateľa Falangy tvorila skupinu tzv. legitimistov neuznávajúcich nič, čo by šlo nad rámec akceptácie odkazu José Antonia. Táto časť falangistov neuznávala úsilie Hedilla presadiť sa ako skutočný šéf strany a jej boj s prvou frakciou vytváral základ konfúzných pomerov vo FE-JONS. Tretiu tendenciu tvorili väčšinou neofalangisti, ktorí do FE-JONS prišli z pravicových strán a ktorých potenciál bol využiteľný práve vo vývoji, aký nasledoval po politickom zjednotení pravice v apríli 1937.

Bližšie pozri napr. ALVAREZ PUGA, E.: Historia de la Falange. Barcelona, c. d., s. 145 – 146.

¹¹Otázka spolupráce s inými stranami sa v krátkej histórii FE-JONS javila ako problémová nezávisle od toho, kto Falangu viedol. Problém s alianciami vyjadrený už v známom 27. bode programu vyvieral primárne z pocitu vlastnej avantgardnosti a pocitu ohrozenia identity v kompromisnom spojení s inými stranami, čo mohla byť jedna z motívov pre prehnane požiadavky, na ktorých v konečnom dôsledku stroskotali rokovania, ako sa to stalo José Antonioví v rozhovoroch s Gilom Roblesom pred poslednými voľbami v ére 2. republiky.

Vnútorne problémy Falangy len zhoršili jej postavenie voči najdôležitejšiemu mocenskému súperovi – armáde. Španielska armáda v polovici tridsiatych rokov nebola politicky homogénnym celkom nielen vo vzťahu k vláde, ale ani voči republikánskeму zriadeniu.¹² Mentalita armády výrazne zaostávala za spoločenskými a politickými zmenami posledných rokov. Kolektívny duch vojska uchovával do značnej miery mesianistickú tradíciu zasahovania do politiky vypestovanú v 19. storočí a oživenú marockou vojnou a spoločenskou krízou v prvých desaťročiach (už) minulého storočia, ako aj priamo diktatúrou Prima de Riveru. Nič na tom nezmenil ani vznik demokratickej republiky v roku 1931. Skôr naopak. Znepokojení vývojom počas ľavicového vrenia, pokrokovou ústavou a modernou vojenskou reformou založili na konci roka 1933 nespokojní dôstojníci Španielsky vojenský zväz (Unión Militar Española), ktorý stál pri zrode plánov na vojenský prevrat v roku 1936. Hoci samotní dôstojníci v posledných rokoch výrazne negatívne modifikovali svoju mienku o (civilných) politikoch, strach zo sociálnej revolúcie favorizoval armádu v očiach pravicových politických a spoločenských kruhov. Fakt, že vojsko nemalo vlastný politický program, ešte uľahčoval túto podporu.

Vízia sprisahancov o režime, ktorý mal touto cestou vzniknúť, mala skôr všeobecné kontúry. Nebolo pochyb o charaktere vlády (vojenská diktatúra) a celkovej spoločenskopolitickej klíme, ktorú chceli nastoliť, takmer všetci boli proti masívnemu prieniku falangizmu do politiky, symboliky, propagandy..., v detailoch sa však táto predstava špecifikovala spolu s kryštalizáciou vo vedení vzbúrencov a tiež pod vplyvom zahraničných faktorov.

Na ideologickom poli jestvovalo dlhodobé súručenstvo morálnych a politických hodnôt vyznávaných v armáde a cirkvi. To takmer automaticky znamenalo podporu vojska od monarchistov. Toto súručenstvo bolo o to organickejšie, že armáda bola s politickým monarchizmom takpovediac personálne spriaznená, keďže mnohí z dôstojníkov patrili k stúpencom jednej alebo druhej dynastickej vetvy španielskych Bourbonovcov.

Nehľadiac na existenciu pokrokovej časti dôstojníckeho zboru, poskytovalo vojsko ako inštitúcia časť profesných hodnôt využiteľných v už sformulovanej, ale ešte nepresadenej doktríne nacionálneho katolicizmu, čo v očiach cirkvi, ale aj politicky organizovanej pravice robilo z armády najvhodnejší nástroj pre vytvorenie podmienok na opätovnú indoktrináciu španielskej spoločnosti. Ak teda vojsko malo nie byť hlavnú ťarchu zvrátenia vývoja v politickej sfére, malo sa súčasne spolupodieľať na dokončení tohto návratu aj v ideologickej oblasti.

To zároveň svojim obsahom armádu vzdiaľovalo od ideálov, s ktorými išli do zbrane falangisti. Zásadným rozdielom bol vzťah k spoločenským zmenám, keď Falanga chcela byť ich iniciátorom, pričom väčšina dôstojníckeho zboru chcela iba konzervovať spoločenský status pred republikánskymi reformami. V súvislosti s tým obe zoskupenia rozdielne posudzovali funkciu občanov v politike. FE bola za ich aktívne zneužitie, zatiaľ čo armáda bola proti zapojeniu más do politiky. Losada pridal k tomu neskorší, čisto praktický dôvod averzie – mocenskú rivalitu.¹³

Zásadné ideologické rozpory, vnútorná slabosť Falangy a nerovnaké možnosti prispieť k zmene režimu, spôsobili, že dôstojníci považovali Falangu za objekt predurčený na manipuláciu a niektorí, ako Franko, aj za nástroj na pacifikáciu masy civilov.¹⁴ O asymetrii vzťahu by mohla hovoriť aj história vzájomných kontaktov pred občianskou vojnou. Armáda totiž v rokoch 1935 – 1936 nepodporila niekoľko plánov Falangy na povstanie. Na príčine okrem nechuti podriaďiť sa iniciatíve fašistov, resp. nechote byť iba súčasťou povstania vedeného pseudorevolučnými vizionármi-civilmi, boli aj pochybnosti vojakov o efektívnosti falangistických projektov. V poslednom prípade krátko pred februárovými voľbami v roku 1936 vo-

¹²V občianskej vojne sa proti vláde postavilo 80 percent dôstojníckeho zboru. V ďalšom texte bude v súvislosti s armádou vždy reč o tých príslušníkoch ozbrojených síl, ktoré sa pridali na stranu vzbúrencov.

¹³LOSADA MALVÉREZ, J. C.: *Ideología del ejército franquista 1939 – 1959*. Madrid 1990, s. 226 – 227.

¹⁴JACKSON, G.: *La república Española y la guerra civil 1931 – 1939*. Barcelona 1969, s. 313.

jenskú pomoc zamietol vtedajší náčelník generálneho štábu Franco. Naopak, vo FE-JONS vládli oprávnené obavy z ohrozenia samostatnosti pri spojení s generálmi. Výrazom toho bolo aj dlhé váhanie s akceptovaním vojenskej iniciatívy pri štátnom prevrate plánovanom na leto 1936 a s účasťou falangistov na bojových akciách vedených vojskom.¹⁵

Po 18. júli bol vzájomný pomer daný jednoduchým faktom, že neúspešný pokus o prevrat prerástol do dlhotrvajúceho konfliktu, kde civilný sektor hral druhoradú úlohu. Preto aj v lete 1936, v období veľkého nárastu členstva Falangy, vojaci videli v nej len pomocnú silu, nie organizáciu, ktorá by ohrozovala ich postavenie.

Začiatok občianskej vojny bol obdobím plného angažovania falangistov či už na fronte, alebo (predovšetkým) v represáliách voči obyvateľstvu, no čoraz väčšmi aj v organizačnej práci, rozvíjajúcej sa propagande, v pokusoch o aktivizáciu odborov a na konci jesene aj v sociálnej oblasti, v prvých charitatívnych akciách. Celá činnosť dostatočne zvyrazňovala prítomnosť falangistického hnutia v nacionalistickej zóne, súčasne však, na vyššej úrovni vzťahov s armádnym velením bola zjavná (a vítaná) trvalá absencia jednotného vedenia FE-JONS, takže v napätých začiatkoch vojny nemuseli generáli zo strany Falangy čeliť výraznejšiemu politickému tlaku.

Na druhej strane, do septembra v Junte národnej obrany ako kolektívnom velení povstalcov, vďaka vojenským úspechom, dojmu, čo urobil na Nemcov i finančnej podpore Juana Marcha získal rozhodujúci vplyv generál Franco. Po búrlivom a opakovanom rokovaní vojenského direktória bol 1. októbra zverejnený dekrét, podľa ktorého získal časovo neobmedzenú plnú vojenskú a politickú moc ako generalissimus a šéf štátu (vtedy ešte územia dobytého nacionalistami). Predovšetkým fakt nelimitovanej politickej moci sa u časti generálov nestretol s pochopením a daná formulácia bola aj výsledkom zákulisnej manipulácie. Celý proces menovania bol výlučne vojenskou záležitosťou, na ktorú falangisti nemali vplyv. Naopak, toto menovanie výrazne ovplyvnilo ďalšie osudy Falangy.

Francó uvažoval o politickom usporiadaní v nacionalistickej zóne súbežne s rastom svojej vojenskej prestíže. Už koncom augusta v rozhovore s Messerschmidtom hovoril o úmysle likvidovať vtedajšie pravicové strany.¹⁶ Hoci konkrétnejšiu predstavu získal od ľudí zo svojho najbližšieho okolia¹⁷, najneskôr na začiatku októbra sa s nimi stotožnil natoľko, že ju (i keď stále hmlisto) formuloval aj sám.¹⁸ V polovici novembra si už od Ximéneza de Sandoval vyžiadala projekt novej únie s karlistami.¹⁹ To znamená, že takmer štvrt'roka predtým, než vôbec prišlo k prvým rokovaniam medzi falangistami a karlistami o zjednotení z vlastnej

¹⁵José Antonio sa 29. 5. 1936 z väzenia kontaktoval so šéfom konšpirujúcich dôstojníkov generálom Molom a podľa Alváreza Puga (c. d., s. 120) sa neúspešne pokúšal vyjednávať o podmienkach účasti falangistov. V otázke účasti falangistov nebolo jednoty ani medzi členmi Politickej junty FE, s ktorými (tiež vo väzení) Primo de Rivera svoj postup konzultoval. (THOMAS, J. Ma.: Lo que fue la Falange, s. 63). Výrazom váhania boli konečne dva notoricky citované obežníky, ktoré vodca FE zaslal z alicantského väzenia. V inštrukciách z 24. 6. (v zhode s časťou členov Politickej junty združených okolo Ruiza de Aldu) sa hovorilo o možnom zániku FE v dôsledku možného spojenia s vojakmi, no 29. 6. v novom obežníku definitívne už hovorí o účasti na povstaní, stanovujúc dokonca, že tretina falangistických komendantov môže byť začlenená priamo do zostáv vojenských jednotiek, pod priame vojenské velenie.

Text oboch dokumentov uvádza o. i. ALVÁREZ PUGA, c. d., circular z 24. 6. Na s. 121 – 122, circular z 29. 6. na s. 123 – 124.

¹⁶PRESTON, P.: c. d., s. 245.

Eliminácia civilného sektora bola z Frankovho profesijného pohľadu pochopiteľná, navyše dozaista podporená ešte čerstvou skúsenosťou s politikmi v záverečnej fáze poslednej diktatúry.

¹⁷V tomto zmysle sa spomína predovšetkým jeho brat Nicolás, šéf Renovación Española Goicoechea, ako aj nemeckí a talianski poradcovia. (PAYNE, S.: Franco y José Antonio. Barcelona 1997, s. 404 – 405, ELLWOOD, Sh.: La Unificación, In: Historia 16, č. 132, apríl 1987, PRESTON, P.: Franco. Caudillo de España. Barcelona 1999, s. 238.)

¹⁸J. P. FUSI (Franco. Autoritarismo y el poder personal. Madrid 1985, s. 48) aj PRESTON (Franco. Caudillo de España. Barcelona 1999, s. 245) sa odvolávajú na rovnaký zdroj – rozhovor Franka s radcom nemeckého veľvyslanca v Lisabone grófom Du Moulinom-Eckartom 6. 10. 1936.

¹⁹PAYNE, S.: c. d., s. 405, ELLWOOD, Sh.: La Unificación.

iniciatívy, na generálnom štábe v Salamanke mali už pomerne jasné predstavy o definitívnom usporiadaní politickej štruktúry budúceho Španielska. V nej FE-JONS, pravdaže, mala mať svoje, ale iba podriadené miesto.

Z Frankovho pohľadu bolo ovládnutie politického sektora dôležité nielen z vojenskostrategických dôvodov (pre zabezpečenie tyla), ale aj z perspektívy stále delikátnych vzťahov v generálskej špičke. Generáli chceli pôvodne delegovať Frankovi iba dočasné velenie a neboli v princípe stúpenkami posilňovania Frankovho postavenia aj v politickej sfére. Na druhej strane nevyvinuli proti tomu žiadne rozhodné úsilie. To stačilo. V tejto situácii vývoj určovala Frankova iniciatíva. Pravicové politické strany nepredstavovali v tomto procese nijakú prekážku. Dezintegrované nemohli vôbec uvažovať o podstatnejšom ovplyvňovaní politického vývoja. Aj FE-JONS, hoci v inom postavení, vnímala dominanciu armádných zložiek.

Nešlo iba o bežné kompetenčné diskrepancie na dobytom území. Koncom roka 1936 sa tento vzťah stal celkom transparentným vďaka otázke falangistických milícií. Tento, vo svojej podstate technický, vojenský problém pri riešení nadobúdal okamžite politický rozmer. Falangisti sami diskutovali o zlúčení svojich a karlistických oddielov, ale tento názor sa neujal.²⁰

Už na jeseň 1936 bolo jasné, že vzhľadom na nedostatok veliteľských kádrov medzi falangistami je neúnosné nechať pod vojenským velením iba tretinu falangistov (ako sa dohodol v júni José Antonio s Molom), alebo treba riešiť problém iným spôsobom. Falangistické vedenie sa rozhodlo v tejto súvislosti zriadiť dve školy pre budúcich miličných veliteľov. Podobný krok aj zo strany karlistov, ktorí chceli otvoriť vlastnú Kráľovskú vojenskú akadémiu *requetés* (tak sa nazývali karlistické milície), podnietil Franka k prudkej reakcii. Akadémia bola zakázaná a vodca karlistov Fal Conde pred hrozbou vojenského súdu radšej odišiel do portugalského exilu. Pre Franka riešenie problému milícií predstavovalo jeden z prvých zásadných krokov pri koncentrácii osobnej moci.²¹

Dňa 20. 12. 1936 bol publikovaný dekrét o začlenení falangistických a karlistických milícií pod vojenské velenie.²² Z pohľadu veliaceho generála to bolo jediné rozumné riešenie, výhodné aj z politického hľadiska, pretože predstavovalo ľahko zdôvodniteľný precedens k neskoršiemu definitívnemu podriadeniu politicky organizovanej pravice a navyše v tomto bode prišlo k úplnej zhode celoarmádných záujmov s osobnými cieľmi budúceho diktátora.

Okrem toho podriadenie milícií armáde znamenalo, že v budúcnosti sa ani FE-JONS, ani karlisti, ktorí na jeseň úsilím o vlastné vojenské akadémie prejavili až prílišnú samostatnosť, nebudú môcť v prípade potreby oprieť o svoje ozbrojené zložky. Odpoveďou falangistov, príznačnou pre dané štádium ich pomeru k vojsku, bola žiadosť šéfa Junty vedenia Hedilla nemeckému vyslancovi Faupelovi o poskytnutie nemeckých inštruktorov na výcvik. To sa skutočne vo februári 1937 realizovalo, čo bol zrejme jeden z dôvodov, prečo škola v Pedro Llen nebola jednoducho zrušená, iba v období unifikáčnej krízy v apríli 1937 obsadená vojakmi a dočasne zatvorená.²³

Tlak vojakov pociťovala Falanga aj v iných oblastiach. Predovšetkým nemožnosť presadiť rozvoj odborovej činnosti a cenzurované zásahy armády do falangistickej propagandy potvrdzovali už známe odlišné politické postoje vysokých dôstojníkov.

²⁰THOMÁS, J. Ma.: *Lo que fue la Falange*. Barcelona 1999, s. 141.

²¹Serrano Suárez vo svojich pamätiach (*Entre el silencio y la propaganda*, s. 165 a 166) píše, že milície ako ozbrojené zložky nevojenských zoskupení s politickými ambíciami boli zdrojom istých obáv pre vojenské velenie, ale vzhľadom na svoju početnosť a využiteľnosť aj v tyli boli rešpektované. Na jeseň 1936 bojovalo na strane nacionalistov takmer 37 tisíc falangistických a viac než 22 tisíc karlistických milicionárov. Okrem nich ešte 6 tisíc milicionárov z *Acción Popular* (jadra pravicového zoskupenia CEDA) a z *Renovación Española*, čo bola jedna z politických organizácií monarchistov. Údaje publikoval S. Payne vo svojej knihe *Franco y José Antonio* Barcelona 1997, s. 387.

²²DIAZ-PLAJA, F.: *La guerra civil de España en sus documentos*. Barcelona 1974, s. 190 – 191.

²³THOMÁS, J. Ma.: *Lo que fue la falange*. Barcelona 1999, s. 118, PAYNE, S.: *Franco y José Antonio*. Barcelona 1997, s. 384 – 385.

Propaganda generálneho štábu po ustanovení Franka za šéfa štátu sa niesla v duchu hesla „jedna vlasť, jeden štát, jeden caudillo“. Falanga ho však rozvinula do zásadne odlišného „jedna vlasť – Španielsko, jeden štát – národnosyndikalistický, jeden caudillo – José Antonio“. ²⁴

Keď vo februári 1937 delegát frankistickej administratívy zakázal rádiové vysielanie rok starého archívneho záznamu predvolebného prejavu zakladateľa Falangy, falangisti sa vzopreli. V Burgose prejav rozšírili v tlačenej forme a vo Valladolide obsadili vysielateľ, a tak zabezpečili prenos. V oboch prípadoch vojsko zasiahlo a falangistov zatklo. Ako v budúcnosti typický doplnok riešenia konfliktov pre upokojenie vzťahov Franco odvolal aj úradníka svojho sekretariátu, ktorý cenzorský príkaz vydal, a nahradil ho konsenzuálnejším typom. ²⁵ Hoci v tomto prípade reagovala FE-JONS ešte ako suverénny politický celok (pozri obsadenie valladolidskej vysielateľky začiatkom februára), záverečná fáza vývoja pred zjednotením s karlistami bola aj vďaka vlastnej falangistickej slabosti do značnej miery usmerňovaná armádnymi kruhmi i Frankom osobne.

Odhliadnuc od spomínaných Frankových úvah o zglajchšaltovaní politického sektora, o potrebe unifikácie (ako nazývali v Španielsku zamýšľaný proces zjednotenia politických zoskupení v nacionalistickej zóne) sa verejne a v tlači začalo hovoriť ešte v novembri 1936 po neúspešnom útoku na Madrid, keď bolo zrejmé, že vojna sa tak rýchle neskončí. Po tom, čo si Franco vyžiadal od Ximéneza de Sandoval spomínaný projekt, rezonovala medzi informovanými i možnosť ním oktrojovanej unifikácie. Frankovu pozíciu citeľne uľahčila poprava zakladateľa Falangy 20. novembra 1936 v republikánskej zóne v Alicante. ²⁶ Napriek tomu, keď v decembri karlisti sondovali možnosti zjednotenia s falangistami, tí túto možnosť začiatkom januára príkro zamietli. Neskôr síce odpoveď modifikovali, no či už v tlači alebo na priamych rokovaníach s karlistami vo februári 1937 v Lisabone a v Salamanke, všetky úvahy končili na neochote falangistov akceptovať rovnocenné spojenie s karlistami.

Fiasko porád a fámy o Frankom pripravovanej unifikácii ešte viac oslabili Hedillovu pozíciu a prispeli k zintenzívneniu boja o moc v najvyššom vedení falangy. V tejto situácii sa v priebehu marca a apríla uskutočnilo niekoľko rokovaní Franka s karlistami, na ktorých sa generálovi podarilo eliminovať ich odpor. Vzťahy s Falangou sa prechodne zhoršili. V tomto období kalkulácií Frankov generálny štáb v dileme medzi Hedillom a legitimistami staval na šéfa Junty de Mando Hedilla. Dôvod bol jednoduchý. Legitimisti okolo veliteľa milícií Aznara a sevillského teritoriálneho vedúceho Dávila sa zdali prílišnými dogmatikmi, než aby súhlasili s Frankovým zamýšľaným projektom. Ovplyvniteľnejší Hedilla reprezentoval najmasovejšie krídlo FE-JONS, bol pragmatickejší než väčšina členov Junty vedenia a aj z toho dôvodu musel čeliť otvorenému rozkolu v špičke strany.

Záverečná fáza udalostí vedúcich k unifikácii bola poznačená ozbrojeným stretom dvoch frakcií falangistov a armádnou intervenciou v prospech Hedilla. Deň pred vyhlásením unifikácie sa s dovoľením vojenských úradov (!) konalo hektické rokovanie IV. Národnej rady FE, ktorá síce vyriešila problém Hedillovho postavenia vo vedení Falangy v jeho prospech, ale už bolo neskoro. V otázke unifikácie nemohlo zhromaždenie falangistov na Frankovej iniciatíve nič zmeniť. Dekrét (č. 255) bol zverejnený 19. apríla 1937. Po fúzii FE-JONS s Comúnión Tradicionalista vznikla FET y de las JONS ako jediná povolená politická strana v nacionalistickej zóne. Ostatné politické strany boli alebo zrušené, alebo sa iniciatívne rozpustili už vopred samy a ich členovia mohli do nového zoskupenia vstúpiť ako jednotlivci.

²⁴ROMERO CUESTA, A.: *Objetivo: matar a Franco*, s. 26.

²⁵THOMÁS, J. Ma.: *Lo que fue la Falange*. Barcelona 1999, s. 120 – 121.

²⁶Odhliadnuc od toho, že vzťah Franka a José Antonia bol poznačený vzájomnou antipatiou, armáda objektívne nepotrebovala eventuality návrat Prima de Riveru z väzenia. Vyskytli sa dokonca úvahy, že monarchisti s tichým súhlasom Franka zámerne indiskrétnosťou znemožnili plánovú výmenu väzňov. (Bližšie pozri napr. inak dosť voľne formulované pamäti pracovníka US – veľvyslanectva v Madride: PLENN, A.: *Vitr v olivách*. Praha 1948, s. 50.)

Frankom nariadená fúzia nebola krokom k dosiahnutiu hegemonie FE. Ako veľmi po nej falangisti túžili, svedčia bezprostredné reakcie jej vodcov po vyhlásení dekrétu.²⁷ Napriek veľmi jednoznačnému zneniu pasáží o podriadenosti Frankovi a zahanbujúcim skúsenostiam s vojskom minimálne v posledných dňoch falangistických funkcionári zrejme v nádeji a pod dojmom ostatných, ako sa ukázalo nedôležitých pasáží o význame a budúcej úlohe novej strany, robili verejnú štafáž celému aktu. Až 22. apríla z dekrétu o menovaní členov Politického sekretariátu FET pochopili zmenu postavenia pôvodnej Falangy v novej strane.²⁸ Franco konzultoval unifikáciu s Molom a Quipom de Llano, ktorí velili armádam na severnom, resp. južnom fronte. Pre nich (na rozdiel od Franka) rozhodujúcim faktorom bolo potvrdenie podriadenia straníckych milícií vojenskému veleniu.²⁹

Frankovým cieľom pri unifikácii bolo vytvoriť z rôzne ideologicky orientovaných celkov a jednotlivcov nový politický útvar, ktorý by spĺňal predstavy spojené s fungovaním politického sektora v zamýšľanom systéme osobnej diktatúry. Podľa tohto konceptu mal plniť len podpornú funkciu, upevňujúc tak postavenie diktátora. V prípade potreby mohol vyvažovať tlaky iných záujmových skupín (vojska, cirkvi). Súčasne sa FET sama stala miestom pre podobnú vzájomnú neutralizáciu pretenzií rôznych „politických rodín“, vytvárajúc tak postupne priestor pre istý druh kontrolovaného a výrazne limitovaného pluralizmu.

Pre Franka bolo šťastím, že práve v tom čase mohol využiť organizačný talent svojho švagra a právnika Serrana Súñera. Serranova predstava, zbavená prízemnosti osobného prospechu, sa odlišovala od Frankovho úmyslu svojou ambicióznosťou a komplexnosťou. Rešpektujúci princíp lojality k Frankovi, zamýšľal urobiť z budúcej strany základný kameň nového režimu. Programovo, ideologicky – a v tom bol podstatný rozdiel medzi Súñerovou a Frankovou predstavou – by nová strana predstavovala kontinuitu s Falangou José Antónia. Franco, naopak, neplánoval vybudovať stranu, ktorá by vtlačila jeho režimu fašistickú pečať, a predovšetkým nemienil tolerovať nijaký samostatne účinkujúci politický subjekt, ktorý by potenciálne limitoval jeho moc. Základ diskrepancií vo vzťahu k Falange v rokoch 1937 – 1941/1942 vyplýval práve z toho. Frankova predstava bola jednoduchšia, narážala (doma i v zahraničí) na menšie prekážky a mala nesporné výhody v mocenskom zázemí v Španielsku.

Frankova i Súñerova vízia predstavovali iba rozdielne aplikácie toho istého „textu“, takže v období schvaľovania unifikačného dekrétu sa vzťahy medzi švagrami nenarušili. V súvislosti s takými rozdielnymi predstavami sa však občas v historickej spisbe vynára otázka úspešnosti zjednotenia pravice. Domnievam sa, že bez ohľadu na to, ako sa zmenilo postavenie starokošelačov a nezávisle od úmyslov Frankovho švagra, možno zjednotenie Falangy s karlistami považovať za úspešné, pretože splnilo základné poslanie, ktoré od nej očakával Franko. A jeho zásadným motívom pri pacifikácii politického sektora bolo upevnenie vlastného postavenia. Diktátor, ktorý vo vzťahu k politickým stranám zosobňoval štátnu moc, obrátil naruby starý Ledesmov slogan *Conquista del estado* (dobytie štátu), keď získal najprv štát a potom stranu. A keďže stál na čele oboch, strana, akokoľvek by chcela, nemala prečo pod jeho vedením ovládnuť štát. V tom je celá tragédia nenaplnených aspirácií falangistov po víťazstve v občianskej vojne.

Udalosti nasledujúce bezprostredne po publikovaní unifikačného dekrétu predstavovali pre Franka (ako vojenského veliteľa) známu rutinu. Na ceste k ovládnutiu Falangy musel prekonať odpor jej pôvodných vedúcich kádrov. Ukázalo sa, že v zásade nešlo o ťažkú úlohu. Dal jednoznačne najavo, že po roku frakcionárstva jeho prínosom k stabilizácii pomerov vo Falange bude disciplína a rešpektovanie hierarchie. Použil nevybrané prostriedky, aby Hedilla a ďalší po niekoľkých dňoch konečne pochopili skutočný zmysel a dôsledky unifikácie pre Falangu aj pre seba, a riešenie prvého rozporu s pôvodným manažmentom Falangy využil na

²⁷Text dekrétu č. 255 pozri Boletín del Movimiento de FET y de las JONS č. 1/5. 5. 1937.

²⁸Text dekrétu č. 260 z 22. 4. 1937 pozri Boletín del Movimiento de FET y de las JONS č. 1/5. 5. 1937.

²⁹SERRANO SÚNER, R.: *Entre el silencio y la propaganda*. Barcelona 1977, s. 172.

demonštráciu vlastnej moci, čo malo prirodzene aj preventívny účinok. Franco ukázal, že hlavným a často jediným kritériom pri posudzovaní kádrov v budúcnosti bude lojálnosť, nie voči strane či stranickým ideálom, ale osobná lojálnosť voči nemu. Väčšiu časť nespokojných členov joseantoniánskeho vedenia umlčal tým, že umožnil falangistom, najmä po príchode Fernándeza Cuestu, dominovať na vedúcich postoch FET, zatlačiac tak tradicionalistov celkom do úzadia.

Niekoľko dní po zatknutí Hedillu, keď sa ortodoxní falangisti – odporcovia Frankovej unifikácie schádzali v byte Pilar Primo de Rivera na poradách o ďalšom postupe, Franco prikročil k praktickej stránke zjednocovania. 1. mája 1937 zrušil všetky veliteľstvá pôvodnej FE a obežníkom č. 5 zo 4. 5. 1937³⁰ aj stranícku propagandu FE a tradicionalistov, ktorú vystriedala propaganda FET a nového šéfa strany.³¹ Efekt však nebol úplne jednoznačný ani okamžitý a rok 1937 sa v spätnom pohľade javí aj ako obdobie postupného vytesňovania možností neriadenej prejavov, čo len potenciálne nekonformných.³²

Vnútornú situáciu vo FET v tom čase charakterizovala veľká vnútorná rozdrobenosť a podobne to, ako sme už spomenuli, bolo aj na nižšej úrovni FET – v rámci pôvodnej FE-JONS. Základom pre vznik rôznych skupín v radoch FE-JONS bol postoj k unifikácii, resp. spôsob ako sa s ňou vyrovnat'. Viaceré z nich (Falange Española Auténtica, Falange Autónoma) nesúhlasili s unifikáciou ani s kompromisným projektom Serrana Súñera. V týchto podmienkach sa vo vzťahu strany a Franka ako podstatný javí kompromis, ktorý sa podarilo dohodnúť Serranovi Súñerovi s najexplozívnejšou zložkou FET i pôvodnej FE-JONS – starokošeláčimi reprezentovanými skupinou, ktorá sa schádzala na poradách v dome Pilar Primo de Rivera v Salamanke.³³ Najzápálenejších presvedčil Serrano Súñer svojou víziou a väčšina vstúpila do už spomínaného výmenného obchodu s Frankom, keď za zachovanie falangistického programového dekóru a za ponúknuté miesta v aparáte FET a v štátnej správe akceptovali stratu samostatnosti pôvodnej FE-JONS.³⁴

Májové rokovania Serrana Súñera na jednej strane vytvorili kádrový základ pre jeho neskoršie úsilie, ktoré v konečnom dôsledku po občianskej vojne smerovalo proti Frankovej predstave o cieľoch zjednotenia, na druhej strane účasť „starých košiel“ na Serranovom podniku prispela k legitimizácii nového vedenia zjednotenej FET. To bol z hľadiska štátnej (rozumej Frankovej) moci najdôležitejší aspekt tohto sobáša z rozumu.

Obdobie po zjednotení sa vyznačovalo snahou Franka dopĺňajúcimi normatívmi stabilizovať nový politický subjekt, a prirodzene, zároveň svoje postavenie voči nemu. Už v máji zdôraznil dôsledky Unifikačného dekrétu, keď v zmysle jeho znenia do vedenia Národnej milície

³⁰Boletín del Movimiento de FET y de las JONS č. 2/15. 8. 1937.

³¹Ak v Taliansku dospeli k písaniu Mussoliniho titulu verzálkami až po dlhom trvaní režimu v r. 1936 v rozlehtëj tamojšej propagandy po skončení sankcií za vojnu v Etiópii (TKADLEČKOVÁ, H.: Vplyv vojny proti Etiópii na fašistický režim v Taliansku. In: Historica. Zborník FF UK 27. Bratislava 1976, s. 83), v nacionalistickej zóne Španielska bol vývoj opačný. Keďže v širšej relácii šlo o časové susedstvo so Staraceho nariadením, prišlo tam k istej vývinovej skratke. Rok 1937 priniesol do španielskej tlače CAUDILLA a až čas prispôsobil písmená diktátorovej postave. Neskôr už nájdeme v textoch adekvátnejšieho Caudilla.

³²Aby nebolo pochýb o podstate článku čl. 1 Unifikačného dekrétu, („... FE a Requetés... sa spoja pod mojím velením...“) obežník Politického sekretariátu z 9. septembra 1937 zdôraznil princíp, ktorý Franco využil už proti Hedillovi, – „každá pasívna rezistencia voči unifikácii sa bude považovať za akt nelojálnosti voči CAUDILLOVI a v následkoch voči vlasti. (Cirkular č. 14 z 9. 9. 1937 uverejnený v Boletín del Movimiento de FET y de las JONS č. 4/15. 9. 1937). Porušenie disciplíny na študentskom zraze v Burgose pri príležitosti osláv Dňa rasy dostalo v budúcnosti považované za zámerne narušenie a ako také sankcionované. (Bližšie pozri Boletín... č. 7/1. 11. 1937.)

³³Patrili k nim González Vélez, Aznar, Girón, Ridruejo, ktorý ich aj zastupoval na rokovaní so Serranom Súñerom. RUBIO, M. – SOLANA, F.: Dionisio Ridruejo en fechas. In: Dionisio Ridruejo de la Falange a la oposición. Madrid 1976, s. 304 – 305, PAYNE, S.: Falange. Historia del fascismo español. Paríž 1965, s. 143.

³⁴Nie je bez zaujímavosti, že o pár rokov neskôr tento recept využil Franco pri potláčaní nespokojnosti falangistov v súvislosti s májovou krízou 1941. Vtedy falangisti, zhodou okolností viacerí z tých istých, predali Serrana Súñera.

osobitným dekrétom vymenoval ako svojho miestodržiteľa brigádneho generála José Monasteria Ituarteho. Najväčšiu pozornosť však upútal pripravovaný organizačný poriadok novej strany.

Jeho východiskom boli pôvodné štatúty FE y de las JONS z roku 1934, nové organizačné normy publikované 4. 8. 1937 však obsahujú niektoré zmeny či doplnenia, z ktorých viaceré priamo alebo nepriamo posilňovali postavenie nového šéfa strany – Franka voči ostatnej hierarchii FET.³⁵

Príznačným v tomto smere bolo aj modelovanie vzťahu Franka k vrcholným orgánom FET. Novotou oproti zneniu z roku 1934 bol už čl. 36, podľa ktorého šéf strany sám menoval všetkých a mohol odvolať hociktorého z členov Národnej rady FET.³⁶ Táto tendencia sa uplatnila aj vo vzťahu k iným orgánom Hnutia, napríklad voči Politickej junte, hoci tu bola situácia neskôr komplikovaná vzostupom prestíže Serrana Súñera.³⁷

Z Frankovho pohľadu prínosom pre lepšiu ovládateľnosť FET (ale i vojska) bol i čl. 5 (kapitoly II o členoch strany) o automatickom zaradení dôstojníkov armády do FET, čím bola na jednej strane v ešte väčšej miere zabezpečená difúzia vplyvu členov pôvodnej Falangy a, naopak, tým sa „recipročne do ideovej unifikácie zapájala politicky najdôležitejšia časť ozbrojených síl. Rovnaký účel malo aj vytvorenie a začlenenie excombatientes (bývalých vojakov) a excautivos (bývalých politických väzňov) do FET v štatútoch z roku 1939.

Táto „polyfunkčnosť“ nemala byť do budúcnosti ničím výnimočným, naopak, stávala sa jedným zo základných princípov Frankovho konania a súčasne i jednou z príčin trvácnosti jeho režimu.

V súvislosti s revíziou štatútov nemožno obísť jednu dôležitú a nanajvýš príznačnú zmenu dotýkajúcu sa vzťahu armády a Falangy. Podľa novembrovej revízie štatútov z augusta 1937 boli príslušníci armády, ktorí boli súčasne členmi FET, v prípade návrhu na vylúčenie vyňatí z právomoci Falangy a tento postup podliehal Frankovmu osobnému schváleniu.³⁸ Ta-

³⁵Napríklad čl. 4 nových štatútov nepočíta s funkciou teritoriálnych vedúcich strany. Franco, iste aj pod dojmom z predchádzajúceho vývoja FE-JONS, vylúčil tak možnosť sústredenia prívlekej moci na nižšej úrovni hierarchie. Opatrenie malo byť prevenciou voči vytváraniu možných ohnísk vnútorného disentu, keď navyše provinčné veliteľstvá sa dostali pod dohľad regionálnych inšpektorov.

Do absurdných polôh boli posunuté pasáže venované národnému šéfovi hnutia. V článku 47 je definovaný ako zosobnenie všetkej cti a hodnôt zodpovedajúci sa len pred bohom a históriou. Okrem tejto oslavy beztrastnosti z obsahu vyplýva, že takéto formulácie sa neviazali neadresne na funkciu národného šéfa, ale osobne na Franka. Navyše, ten si podľa čl. 50 zabezpečil právo výkladu štatútov, ako aj iniciatívu pri ich zmene.

Rovnako autoritatívne sa riešila v štatútoch aj otázka budúceho nástupcu šéfa FET. Podľa čl. 42 a 48 menoval Franko sám svojho nástupcu. V tejto oblasti viac než jednotlivé články je signifikantný ich vývoj. Kým čl. 42 počítal s angažovaním následníka v prípade „smrti alebo fyzickej neschopnosti“ Franka, v nasledujúcej verzii Štatútov v roku 1939 bola vypustená možnosť nahradenia Franka z dôvodov fyzickej neschopnosti.

³⁶Ich počet podľa Štatútov z roku 1937 kolísal v stanovenom rozmedzí 25 – 50, v revidovaných Štatútoch v roku 1939 sa zvýšil na 50 – 75, aby onedlho (dekrétom z 9. septembra 1939 – pozri Boletín Oficial del Estado z 13. 9. 1939) vzhľadom na infláciu zaslúžilých dosiahol rovnú stovku.

Čl. 43 štatútov z roku 1937 predpokladal prisahu vernosti členov Národnej rady FET Frankovi, keď on sám odmietol prisahať vernosť princípom strany. Priebeh decembrového ustanovujúceho aktu v burgoskom kláštore Las Huelgas sa stal ukážkou vrcholnej devotnosti prítomných členov Národnej rady FET a predznamenával skutočnú politickú marginálnosť Národnej rady, ktorá sa časom ešte zvýraznila.

³⁷V súvislosti s menovaním členov Politickej junty FET sa štatúty z augusta 1937 vo verzii z 26. novembra zmenili takto: v augustovom znení polovicu členov junty menovala Národná rada zo svojich radov a druhú polovicu Franko tiež spomedzi členov Národnej rady. V novembrovej oprave Franko už mohol menovať „svojich“ 6 členov aj z ľudí mimo Národnej rady FET. (Bližšie pozri dekrét č. 417 z 26. 11. 1937 in Boletín del Movimiento de FET y de las JONS č. 11/1. I. 1938). Vzápätí, v deň zahanbujúcej burgoskej prisahy členov Národnej rady a bezprostredne po svojom vymenovaní prenechal nový generálny tajomník FET Fernández Cuesta Frankovi právo menovať aj druhú polovicu členov Politickej junty, čím Národná rada FET stratila akúkoľvek štatutárnu možnosť ovplyvňovať zloženie svojho výkonného orgánu: „večný“ problém falangistických „sirotkov“ so svojimi špičkovými kádrami.

³⁸Text dekrétu č. 417 z 26. 11. 1937 o zmenách v štatútoch FET pozri Boletín del Movimiento de FET y de las JONS č. 11/1. I. 1938.

kéto „kapitulácie“ posilňovali postavenie dôstojníkov voči straníckym orgánom a ako svojho druhu memento boli nepochybne adresované legitimistickému tvrdému jadrú bývalej FE a neskôr aj Súňerovej skupine.

Štatúty popri svojom normatívnom charaktere pre členov FET mali byť dokladom postupujúcej fašizácie režimu, hoci už jeho podstata bola skutočnému fašizmu vzdialená. V tomto zmysle mohli mať štatúty z augusta 1937 aj isté upokojujúce účinky na znepokojenie časti falangistov z dovtedajšieho vývoja. Z tohto zorného uhla – pravda, okrem poplatnosti zahraničným spojencom – možno vnímať aj dekrét č. 263 o fašistickom pozdrave ešte z apríla 1937 a jeho doplnenie v júni 1938 o aplikáciu pozdravu v ozbrojených silách.³⁹

O Frankovom štýle riadenia v tomto období svedčí aj skutočnosť, že na miesto generálneho tajomníka FET chcel pôvodne menovať Serrana Súñera. Nakoniec, aj na jeho radu, zvolil citlivejší prístup a koncoročné menovanie Fernández Cuesta, ktorý túto funkciu zastával vo FE už v ére José Antonia, malo uspokojiť falangistických legitimistov vo FET. Zároveň malo vzbudiť zdanie continuity, hoci októbrové zloženie novej Národnej rady FET (iba 20 falangistov z 50 členov) hovorilo jasnou rečou o opaku.

Po mesiacoch neustálej Frankovej iniciatívy v roku 1937 sa nasledujúci rok 1938 stal obdobím snahy o reaktiváciu Falangy, keď na scénu vstúpila pod Súñerovým vedením skonsolidovaná skupina falangistických idealistov.

Boli to alebo falangisti, alebo ako kedysi Serrano Súñer, bývalí stúpenci klasickej pravice, všetci veľmi mladí. Banda obľúbencov, ako ich nazval falangistickou rozpínavosťou vo FET nahnevaný monarchista Rodezno, obsadila posty šéfov služieb alebo podtajomníkov predovšetkým v oblasti tlače, propagandy, školstva, ale aj v technických rezortoch.⁴⁰

Serrano Súñer bol v tom čase už nesporne kľúčovým mužom celého režimu. Rozhodujúcim spôsobom sa podieľal na vytvorení prvej frankistickej vlády. Pokiaľ ide o rozdelenie postov medzi „politické rodiny“, najvplyvnejšie miesta (okrem Súñera) – ministerstvo vojny, verejného poriadku, MZV obsadili antifalangisticky naladení vojaci. Súñer vo vláde zastával post ministra vnútra a ako Frankov švager neformálne zo zákulisia riadil aj FET. Tak priamo ovplyvňoval politickú konsolidáciu nového režimu, kým nominálny výkonný šéf zjednotenej Falangy generálny tajomník Fernández Cuesta stál mimo tohto hybného centra, pričom ako človek z minulej éry dodával celému procesu iba zdanie legitimacy a continuity.⁴¹

Vyjadrením nielen ideologických rozporov medzi falangistami a vojakmi vo vláde bola animizita voči generálovi Anidovi (na čele rezortu verejného poriadku), ktorý už na začiatku 20. rokov krvavo zakročil voči CNT v Katalánsku a teraz vo svojich praktikách pokračoval. V tomto bode stáli na strane falangistov aj ostatní civilni vo vláde.⁴² Pre anglofilstvo nevyhovoval falangistom ani ďalší generál vo vláde, minister zahraničných vecí Jordana. Možnosť serióznej názorovej konfrontácie poskytlo Súñerovej skupine už jarné prerokovanie projektov generálnej línie sociálnej politiky vlády.

Ak sme sa už zmienili o neznalosti detailov falangistického programu medzi priaznivcami a novými členmi FE-JONS, potom popri preferencii násilia k najzreteľnejším vnímaným charakteristikám španielskych fašistov patrili ich heslá o novej sociálnej politike. Práve neschopnosť presadiť ich plnenie v podmienkach občianskej vojny a diktátu ozbrojených síl sa stala jednou z najfrustrujúcejších okolností v priebehu prispôsobovania sa novým podmienkam vo FET. V praktickej rovine dostávali dovtedy priestor iba charitatívne aktivity znesvätených pro-

³⁹Znenie dekrétov pozri Boletín del Movimiento de FET y de las JONS č. 1/5. 5. 1937 a č. 22/16. 6. 1938.

⁴⁰Giménez Aznar sa stal šéfom tlačovej služby FET, Ridruejo šéfom propagandy, Laín Entralgo šéfom štátnych vydavateľstiev, Pemartín šéfom národnej služby stredného a vysokého školstva, Areilza šéfom národnej služby priemyslu, Martín podtajomníkom na ministerstve poľnohospodárstva. Bližšie TUSELL, J.: Franco en la guerra civil. Barcelona 199, s. 237.

⁴¹Tamže.

⁴²PAYNE, S.: Falange. Historia del fascismo Español. Paríž 1965, s. 150.

minentných falangistiek Mercedes Sanz Bachillerovej (Auxilio Social) a Pilar Primo de Riverovej (Sección Feminina). Na jar 1938 sa aspoň teoreticky črtala príležitosť presadiť zámer falangistickej doktríny do štátom garantovanej charty.

Franco sa ako vojak sám zaujímal o sociálne problémy,⁴³ názorovo však smeroval skôr k Acción Española ako k bodom FE-JONS, a tak i jeho predstavy riešenia boli bližšie konzervatívnej katolíckej sociálnej doktríne.⁴⁴

Vláda inšpirovaná talianskym vzorom iniciovala vypracovanie dvoch projektov budúcej „charty práce a sociálnych práv“. Oba vyšli z dielne FET. Autorom radikálnejšieho boli neofalangistickí radikáli J. Garrigues a F. J. Conde spolupracujúci na projekte s Uriom a Ridruejom, autorom druhého bol konzervatívny technokrat P. González Bueno, ktorého predstavy boli oveľa bližšie Frankovi než postoje autorov radikálnejšieho projektu. Tí počítali v návrhu so štátnymi zásahmi do ekonomiky, použili aj pôvodné antikapitalistické heslá FE, no najmä po prvý raz na takejto úrovni predložili i požiadavku odborovej kontroly nad hospodárstvom.⁴⁵

Vzhľadom na „rezortnú“ príslušnosť odborov by prijatie tohto konceptu v budúcnosti viedlo k enormnému zvýšeniu vplyvu FET, lepšie povedané jej súňerovského krídla reprezentujúceho tak pôvodnú FE. Preto napriek intervencii Fernándezu Cuestu vláda projekt zamietla, a aj oveľa konzervatívnejší návrh Gonzálezu Buena vrátila do FET na prepracovanie.

Následná diskusia o téme v Národnej rade FET 6. marca 1938 ukázala pretrvávajúci nesúlad medzi základnými zložkami FET, ktoré boli pred takmer rokom spojené do jednej strany. To znamenalo, že z vízií, ktoré sa s aprílovým aktom spájali, sa podarilo realizovať iba odideologizovanú Frankovu predstavu – zablokovať radikalizmus FE-JONS (a podriaadiť celý sektor Frankovi). Výsledok búrlivej diskusie v Národnej rade FET bol zodpovedajúci – pred hroziacou krízou v Národnej rade sa našlo východisko vo vypracovaní tretieho návrhu, ktorý bol (ako inak) bez problémov prijatý na ďalšom zasadaní Národnej rady FET 9. 3. 1938. Vypracovala ho (čo do orientácie členov) zmiešaná komisia pod vedením generálneho tajomníka Fernándezu Cuestu.

Zbavené najradikálnejších falangistických požiadaviek malo Fuero del Trabajo uspokojiť pracujúcich vidinou plnenia základných sociálnych požiadaviek (minimálne mzdy, platená dovolenka, rodinné prídavky, podpora poľnohospodárom) vlastníkov zákazom štrajku, limitovaním štátnej iniciatívy vo výrobe a dokonca i FET sľubovanými vertikálnymi odbormi v XIII. kapitole.⁴⁶

Druhým z jarných pokusov, do ktorých zasiahla prebúdajúca sa Súňerova skupina, bolo úsilie o zlepšenie postavenia Falangy a znovuzískanie kontroly nad milíciami. Bol to výraz nespokojnosti časti funkcionárov FET spred niekoľko mesiacov schválenými štatútmi strany. Samotný vznik takejto iniciatívy svedčil o rezíduách pocitov autonómie u niektorých členov pôvodnej FE-JONS. Časť radikálov vo FET povzbudilo februárové menovanie Serrana Súñera za národného delegáta tlače a propagandy FET a aprílové prijatie tlačového zákona. Už priebeh rokovaní o Fuero del Trabajo v Národnej rade FET ukázal, že ortodoxní falangisti síce akceptovali nové podmienky, no nerezignovali. Táto pretrvávajúca tendencia, protirečiaca základným Frankovým zámerom, iritovala ostražitého Galícijca. O intenzite nedôvery svedčí jeho neobvykle ostrá reakcia práve počas rokovaní o revízii štatútov v júni 1938.

Politická junta FET poverila komisiu zloženú zo Súñerovho stúpenca Ridrueja, prokatolícky orientovaného monarchistu Gamera del Castillo a karlistu Praderu vypracovať návrh. Projekt, od ktorého sa poslední dvaja menovaní dištancovali pre jeho radikálnosť, opätovne

⁴³Beneyto tvrdí, že od astúrskeho štrajku v búrlivom roku 1917. BENEYTO PÉREZ, J.: La identidad del franquismo. Madrid 1979, s. 152 – 153.

⁴⁴S. Payne to dokladá explicitným Frankovým priznaním počas výročného prejavu 18. 7. 1937. Bližšie pozri PAYNE, S.: Franco y José Antonio. Barcelona 1997, s. 456.

⁴⁵TUSELL, J.: Franco en la guerra civil. Barcelona 1992, s. 258.

⁴⁶Fuero del Trabajo bolo publikované o. i. v Boletíne del movimiento de FET y de las JONS č. 16/15. 3. 1938.

automaticky aktivizoval mechanizmus predvídaný unifikáciou, keď už v Politickej junte narazil pokus o revíziu na odpor jej pravicových členov. Z radov monarchistov sa angažoval predovšetkým prokatolícky, a teda organicky antifalangisticky orientovaný minister školstva Sáinz Rodríguez. Ten celý problém úsilia o budovanie totalitnej diktatúry posunul do roviny nelojalnosti voči Frankovi. Ako často predtým, ale aj potom, Franco neprehliadol tento argument. V neočakávane emotívnom vystúpení demonštroval svoju pretrvávajúcu averziu k starým falangistom a dodatočne dal uväzniť najaktívnejších z Politickej junty – Aznara a Gonzáleza Véleza, ktorí rokovali s generálom Arandom a možno aj s Yaguem o osamostatnení milícií. Incident viedol až k presunom vplyvu v rámci „politických rodín“. Oboch falangistov nahradili v Politickej junte Frankovi lojálni dôstojníci. Práve toto bolo dôležité. Výmena falangistov za vojakov preskupila sily v Politickej junte FET, kde predtým popri šiestich karlistoch a monarchistoch bolo päť falangistov a jeden vojak.⁴⁷

Vo vzťahu Franco – FET bolo možné nový stret očakávať v súvislosti s blížiacim sa koncom vojny. To podnecovalo nielen k bilancovaniu, ale predovšetkým nastoľovalo otázku ďalšieho vývoja (hoci pre FET to malo byť už takmer dva roky jasné).

Najprv koncom júla 1939 sa revidovali štatúty FET z roku 1937. Popri už spomínanom začlenení bývalých vojakov a politických väzňov do členskej základne FET a rozšírení počtu členov Národnej rady, povšimnutiahodnou zmenou, ktorú priniesli povojnové štatúty, bolo opätovné zdôraznenie postavenia Politickej junty a jej predsedu Serrana Súñera. Bol to výraz rastúcej moci Frankovho švagra, ktorý fakticky ovládal FET osobne považujúc juntu za „orgán s normatívnou funkciou“, čo korešpondovalo s jeho snahou o falangizáciu režimu.⁴⁸

Francó tiež posilnil svoje postavenie, najprv propagandistickým turné víťaza v občianskej vojne, potom legislatívne – vydaním zákona o vedení štátu (Ley de Jefatura del Estado) z 8. 8. 1939. Zreorganizoval ministerstvá, zrušil post podpredsedu vlády, čo automaticky posilnilo jeho postavenie premiéra. Ministerstvo obrany rozdelil na tri nové, podľa druhov vojsk, čím zabránil, aby sa v období mieru pod jediným generálom sústredil celý vojenský rezort. Preventívne opatrenie doplnil potom svojím koordinačným postavením v rámci Junty národnej obrany. Dôležitým momentom v zákone bol článok 7 potvrdzujúci práva šéfa štátu vydávať zákony bez konzultácií s vládou.⁴⁹

Na druhý deň po publikovaní zákona bola vytvorená nová vláda. Z januárovej spreď roka v nej zostal iba minister verejných prác Peña Boeuf a minister vnútra Serrano Súñer. Zastúpenie vo vláde bolo vyjadrením balansu medzi falangistami a ostatnými politickými rodinami (technikmi, tradicionalistami, katolíckmi), ako aj medzi vojakmi a civilmi. Vrcholom prezieravosti bolo obsadenie troch vojenských ministerstiev rozdielne orientovanými dôstojníkmi. Počet falangistov vo vláde sa síce zvýšil na päť, dosiahol sa to však menovaním neofalangistov, nie pôvodných falangistov z éry José Antonia. Navyše aj post generálneho tajomníka FET obsadil vojak – generál Muñoz Grandes, síce akceptovateľný v ortodoxných falangistických kruhoch, no predsa len „muž zvonka“, ktorý nahradil starého Fernández Cuestu.⁵⁰ Starokošeláci nemohli byť spokojní ani s účasťou v nových ústredných orgánoch FET. Novú Národnú radu, ktorá sa konštitovala 9. 9. 1939, len spoločne tvorili starokošeláci a v Politickej junte boli iba traja. Z tohto pohľadu nástup falangistov vyzerá oveľa skromnejšie, než sa podľa zloženia vlády verejnosti mohlo zdať.

⁴⁷PAYNE, S.: Franco y José Antonio. Barcelona 1997, s. 465 – 466.

⁴⁸SAÑA, H.: Franquismo sin mitos. Conversaciones con Serrano Súñer. Barcelona 1981, s. 149.

⁴⁹Text zákona o organizácii ústrednej štátnej správy z 8. 8. 1939 pozri DÍAZ-PLAJA, F.: La posguerra Española en sus documentos. Barcelona 1970, s. 23 – 25.

⁵⁰Muñoz Grandes, mal byť Frankovým silným mužom, čo zvládne prípadnú renesanciu falangistického radikalizmu. Ukázalo sa, že generál nebol tou správnou osobou pre kabinetnú politiku v kruhoch FET, a tak rovnako ako predtým Fernández Cuesta ani tento generálny tajomník nepredstavoval konkurenciu rastúcemu vplyvu Serrano Súñera, ktorý ťažil zo svojho postavenia spojky medzi Frankom a aparátom FET.

Postavenie FET v rámci frankistickej mocenskej štruktúry sa po skončení občianskej vojny nezmenilo a očakávania, ktoré v tomto smere s ukončením konfliktu spájali pôvodní falangisti (členovia FE-JONS spred unifikácie), sa nenaplnili. To popri úsilí Súñerovej skupiny prispelo na jeseň 1939 k opatovnému vzostupu vnútornej opozície vo FET. Najradikálnejšou skupinou v tomto prostredí nekoordinovanej a nedostatočne artikulovanej nespokojnosti viedol plk. vo výslužbe Emilio Rodríguez Tarduchy, prvý predseda UME ešte v roku 1933 a jeden zo zakladajúcich členov joseantoniánskej FE. Ilegálna skupina, ktorá mala zastúpenie po celom Španielsku i v Maroku, vytvorila v závere roka 1939 tajnú Politickú juntú a kontaktovala jedného z mála profalangisticky orientovaných dôstojníkov, generála Yagueho. Ten bol ochotný, ostatne ako mnohí, deštruovať monštrum FET, ale nie ísť proti Frankovi a cieľom skupiny bol štátny prevrat a ustanovenie národnosyndikalistického režimu bez Franka. Sprisahacom sa nepodarilo získať ani Salvadora Merina, šéfa odborov od jesene 1939, ktorý mal vlastné ambície a nechcel sa kompromitovať. Rovnako vo februári 1941 zlyhalo úsilie o získanie podpory zo strany Nemcov. Junta, ktorá rok predtým vážne posudzovala možnosti fyzickej eliminácie Serrana Súñera a v roku 1941 aj samotného Franka, nakoniec z obáv pred nekontrolovateľným ďalším vývojom od svojich úmyslov ustúpila a v podmienkach celkovej izolácie ukončila svoju konšpiratívnu činnosť bez toho, aby čokoľvek dosiahla alebo aspoň niekoho ovplyvnila.

Franco nevediac o tom či už ako daň medzinárodnej situácii, alebo ako preventívne opatrenie, urobil voči Falange niekoľko ústretových krokov.⁵¹ V auguste 1939 bol za generálneho tajomníka študentských odborov menovaný zapálený falangista Enrique Sotomayor. 19-ročný šéfredaktor vtedy najradikálnejších novín Haz, tlačového orgánu falangistických vysokoškolských odborov SEU (Sindicato Espanol Universitario – Španielske univerzitné odbory) nerešpektoval odporúčanie skúsenejších falangistov, ktorí mu radili nevziať funkciu.⁵² Sotomayor podporovaný Serranom Súñerom mal v úmysle vytvoriť Mládežnícky front (Frente de Juventud), aby pôsobil v intenciách joseantoniánskej FE-JONS. Bol by to nesporný úspech v porovnaní s čoraz problematickejšími výsledkami, ktoré dosahovala FET v práci so študentmi. Franco napriek tomu, že oceňoval možnosti, ktoré pre režim mohli z prípadnej popularity frontu vyplynúť, nechcel riskovať prípadné mocenské posuny vo FET. Preto ešte pred vymenovaním Sotomayora dosadil do funkcie národného inšpektora SEU umierneného José Miguela Guitarteho, ktorý mal de facto zabrániť podobnej eventualite.⁵³ Sotomayor pod Guitarteho dohľadom rýchlo utopil svoj idealizmus v oportuniste pomeroch vládnicich vo FET a po troch mesiacoch podal demisiu. Zákon o Mládežníckom fronte vyšiel až o rok 6. decembra 1940 a Front sa nikdy nestal masovou mládežníckou organizáciou.⁵⁴

Jeden efemérny pokus o získanie vplyvu pre FET sa odohral ešte v lete 1940. Politická junta pod vedením Serrana Súñera vypracovala na posúdenie kompletný návrh zákona o organizácii štátu, ktorý – inšpirovaný (ako inak u Serrana) Talianskom – mal byť naplnením predstavy Serrana Súñera o vybudovaní právneho rámca nového štátu tak, ako si to perspektívne sľuboval pri projekte unifikácie. Projekt predpokladal vytvorenie pseudoparlamentu (korporatívnych kortesov), vytvorenie Národnej hospodárskej rady a enormne zvyšoval postavenie Politickej junty FET. Realizácia projektu by znamenala fašizáciu štátu. Karlisti, ale nielen oni, okamžite protestovali a Franco, súhlasiac s nimi, nechal návrh zákona stiahnuť.⁵⁵

⁵¹Nie všetky svojou dôležitosťou prekonalí ráz formálneho aktu. K nim patrí, hoci oveľa neskorší, dekrét o vytvorení falangistických milícií z 2. 7. 1940, ktorý nič nezmenil na tom, že ich naďalej kontrolovali armádni dôstojníci ako zábezpeka proti možnému zneužitiu v mocenskom zápase.

⁵²PAYNE, S.: Régimen de Franco. 1936 – 1975. Barcelona 1987, s. 253.

⁵³PAYNE, S.: Falange. Historia del fascismo Español. Paríž 1965, s. 170.

⁵⁴Sotomayor sa neskôr prihlásil bojovať na ruskom fronte a zomrel v radoch Modrej divízie, aby tak dokumentoval drastickejšiu tvár vedľajšej funkcie ruského ťaženia ako miesta dobrovoľného exilu nespokojných radikálov.

⁵⁵PAYNE, S.: Franco y José Antonio. Barcelona 1997, s. 518 – 519.

Oveľa vážnejšie následky mohlo mať Frankovo rozhodnutie umožniť rozvoj odborovej činnosti. Crozier sa domnieva, že odbory boli platbou Franka za podporu, ktorú mu starí falangisti poskytovali.⁵⁶

Kým pre klasickú pravicu mali odbory zmysel len ako prostriedok na utlmenie triedneho boja a samotný Franco popritom zdôrazňoval ich kontrolnú funkciu vo vzťahu zamestnávateľov a pracujúcich (čo tiež malo preventívny význam), falangisti dúfali vo využitie odborového členstva a organizačnej štruktúry pre získanie rozhodujúcej moci v štáte a skutočnú fašizáciu režimu.⁵⁷

Hoci myšlienka o hospodársko-politickej funkcii odborov rezonovala už v programe pôvodnej FE-JONS a hoci represívne frankistické zákonodarstvo likvidáciou provládnych republikánskych odborov na území dobytým povstalcami vytvorilo aspoň materiálne podmienky pre rozvoj odborov, vývoj tejto témy v rodiacom sa frankizme bol viac než rozpačitý, a to aj so strany FET. V prvej frankistickej vláde z januára 1938 bolo zriadené ministerstvo odborovej činnosti a organizácie a prvý návrh zákona o odboroch bol (po dvojročných diskusiách vo FET) predložený na posúdenie na jar 1939.⁵⁸ Pre podnikateľov bol veľmi radikálny a pre falangistov príliš vágny a po všeobecnej kritike bol v júli 1939 zamietnutý.

Dispozície pre rozvoj odborovej činnosti boli dané v spomínanom zákone o vedení štátu (z 8. 8. 1939) pri vymedzovaní kompetencií ministrom práce.⁵⁹

Menovaním Salvadora Merina za národného delegáta odborov v septembri 1939 sa odštartoval proces, ktorý vzbudil viac pozornosti svojím možným praktickým dopadom než formálnym vyjadrením v dvoch následných zákonoch o odboroch. Už v prvej zime svojho pôsobenia pripravila Merinova administratíva umiernený projekt zákona o odborovej jednote, ktorý bol v januári 1940 prijatý. Zákon stanovoval 27 odvetvových národných syndikátov v rámci vertikálnych odborov, ako aj hierarchickú štruktúru ich riadiacich orgánov. Z organizácie boli vyňaté na priamy Frankov zásah iba obchodné komory.⁶⁰

Bývalý socialista Merino bol niekdajším provinčným šéfom FE v La Coruňi. Z tej doby bol známy svojím vzťahom k pracujúcim. Angažoval aj ľudí mimo Falangy a snažil sa zdôrazňovaním sociálnej činnosti získať robotníkov. Ich akékoľvek aktivizovanie však z pohľadu konzervatívnej väčšiny vládnucich vrstiev neprichádzalo do úvahy, a tak keď Salvador Merino usporiadal onen známy pochod pracujúcich na oslavách 1. výročia konca vojny v Madride, prišiel s myšlienkou vytvoriť Národnú službu práce a údernicke pracovné skupiny, tzv. centúrie práce na pozdvihnutie pracovnej disciplíny a morálky, čo však v politických kruhoch evokovalo spomienku na robotnícke milície a vyprovokovalo ich odmietnutie.⁶¹ Súčasne svojimi ambíciami vzbudil pozornosť aj Serrana Súñera. Ten Merinovi ponúkol post ministra práce. Takéto riešenie by na jednej strane predišlo schyľujúcemu sa politickému komplotu konzervatívcov a súčasne by aj Serrana oslobodilo od vyrastajúceho konkurenta, Merino však odmietol, pretože prijatie ponuky by znamenalo rezignáciu na úmysel využiť odbory v mocenskom zápase.⁶²

⁵⁶CROZIER, B.: Franco. Historia y biografía. 2. Madrid 1969, s. 182.

⁵⁷Tamže.

⁵⁸Dovtedy boli interne rozpracované už dva projekty, jeden z prelomu rokov 1938 – 1939, ďalší v apríli 1939. Bližšie o tom CHUECA, R.: El fascismo en los orígenes del Régimen franquista. Un estudio sobre FET-JONS, s. 348 – 352 a apendice V, kde uvádza znenie týchto projektov.

⁵⁹DIAZ-PLAJA, F.: La posguerra española en sus documentos. Barcelona 1970, s. 23 – 25.

⁶⁰Text zákona In: GARCIA-NIETO, Ma C.: Bases documentales de la España contemporánea. XI. (La era de Franco 1939 – 1973). Madrid 1974 – 1975, s. 105 – 106.

Na Mikuláša 1940 potom nasledoval zákon o odborovom usporiadaní, ktorý zdôrazňoval podriadenosť odborov tradicionalistickej Falange (a tým aj Frankovi, pozri články 19, 20 zákona). Text zákona In: DIAZ-PLAJA, F.: La posguerra española en sus documentos. Barcelona 1970, s. 61 – 68.

⁶¹PAYNE, S.: Franco y José Antonio. Barcelona 1997, s. 524.

⁶²ÁLVAREZ PUGA, A.: Historia de la Falange. Barcelona 1969, s. 195.

Merino rozvinul veľmi dobré kontakty s nacistami a sú (dokumentačne nepodložené) indície, že sa v máji 1941 mohol usilovať o nemecký zásah v prospech radikalizácie režimu.⁶³

Gerardo Salvador Merino svojim radikalizmom vzbudil nevôľu medzi pravickou FET, v radoch finančnej oligarchie a armády. Názory protimerinovskej armádnej opozície vo vláde tlmočil minister pozemných vojsk generál Varela, ktorý aj osobne bol zásadným odporcom Merinovho aj Súňerovho úsilia. Salvador Merino ako neskorší falangista našiel odporcov aj medzi členmi bývalej protihedillovskej legitimistickej skupiny starokošeláčov. Pravdepodobne z jednej z týchto skupín vyšiel impulz na jeho odstránenie, keď ho označili ako slobodomurára. Niektorí historici to považujú za súčasť širšieho komplotu zameraného na odstránenie Serrana Súňera.⁶⁴ Gerardo Salvador Merino skončil v domácom exile na ostrovoch a spolu s ním podľa všeobecnej mienky najdôležitejší pokus starej Falangy vzoprieť sa postupujúcim dôsledkom unifikácie.

Súňer ako predseda Politickej junty FET a istý čas minister vnútra získal kontrolu nad celým mechanizmom jedinej povolenej strany, aparátom polície, propagandy a navyše najprv neformálne zasahoval a neskôr, aj ako nominálny šéf rezortu riadil (pravda, v zhode s Frankom) beh zahraničnej politiky Španielska v období, keď fašistické veľmoci boli na vrchole svojej moci. Na druhej strane pre svoj politický pôvod (mládežnícka organizácia CEDA) a rozhodujúci podiel na unifikácii musel stále počítať s nepriateľstvom časti legitimistov zo starej Falangy. Nezakrývaná predpojatosť voči monarchii mu vyniesla nenávisť mnohých tradicionalistov, ktorí ho (neoprávnené) vinili za Frankov odmietavý postoj k reštaurácii kráľovstva a jeho ambície zvýšiť vplyv FET narážali neustále na odpor v radoch dôstojníkov. Konečne arogancia, ku ktorej sa (prechodne) dopracoval so vzrastajúcou mocou, mu vyniesla i odmietnutie verejnosti. Jeho štýl vlády sa v istom zmysle podobal Frankovmu, keď ovládanie „prebytku“ postov zvládol vďaka angažovaniu dôveryhodných „miestodržiteľov“, akým bol napríklad Lorente v administratíve ministerstva vnútra, Ridruejo s Tovarom v oblasti propagandy či Gamero del Castillo na sekretariáte FET, keď po odchode Munoz Grandesa ostalo rok voľné miesto generálneho tajomníka. Súňerova vízia usporiadania štátu v mierovom čase, hoci vtesnaná do limitov subalternosti a lojality, sa stala zdrojom stupňujúceho napätia aj vo vzťahu s Frankom. Preto napriek všetkým zásluhám a takmer úplnej zhode v oblasti zahraničnej politiky, sa pevný vzťah z čias politických školení v záhrade salamanského biskupského paláca čoraz zreteľnejšie narušal.

Sh. Ellwood s odvolaním na Gamera del Castilla uvádza podozrenie z nelojalnosti, do ktorého Serrano Súňer upadol v súvislosti so založením časopisu Escorial, Inštitútu politických štúdií a predložením odborového a študentského zákona, čo všetko boli iniciatívy FET nasledujúce v rýchlom časovom slede druhej polovice roka 1940.⁶⁵

Súčasne sa zrútilo roky udržiavané výnimočné postavenie Súňera ako prostredníka medzi Falangou a Frankom. Viac-menej zákonite konečný impulz vzišiel z jeho „vlastných“ radov. Frankov švagar bol na jar 1940 opätovne konfrontovaný s nátlakom starých falangistov nespokojných s postavením Falangy v štáte. Skupina starokošeláčov sústredená okolo Pilar Primo de Riverovej hrozila Súňerovi demisiou, ak sa nezasadí o radikálne zvýšenie vplyvu FET. Požiadavky obsahovali presadenie takých zásadných štrukturálnych a rozsiahlych minister-

⁶³Payne (Franco y José Antonio. Barcelona 1997, s. 525) uvádza ako prameň K. – J. Kulla (Franco, Falange y el III. Reich. Madrid 1986), ktorý sa odvoláva na Thomsena, vedúceho AO NSDAP v Španielsku. Payne uvádza túto domnienku opatrnejšie než vo svojom skoršom diele Régimen de Franco. 1936 – 1975. Madrid 1987 (na s. 279).

⁶⁴ELLWOOD, Sh.: Prietas las filas. Barcelona 1984, s. 125. Merinov politický koniec skutočne časovo súvisí s májovou krízou 1941, odvolaný bol síce až o dva mesiace, to však domnienku Sheelagh Ellwood nevyklučuje, skôr naopak. Serrano Súňer uvádza ako posledný denunciačný medzičlánok na ceste k Frankovi generála Saliqueta (SAÑA, H.: El franquismo vin mitos. Conversaciones con Serrano Súňer. Barcelona 1981, s. 156 – 157) a tiež, že o odvolaní rozhodla celá vláda, keď jej Franco, ktorý trpel slobodomurárskou fobiou, predložil vec na vyjadrenie.

⁶⁵ELLWOOD, Sh.: Prietas las filas. Barcelona 1984, s. 126.

ských zmien, o. i. vystriedanie Franka na čele vlády Serranom Súñerom, že možno takmer s istotou hovoriť o účelovej eskalácii napätia. Súñer si uvedomoval nereálnosť podobných požiadaviek, rozhodol sa však situácii čeliť na strane nespokojencov dúfajúc, že v rokovaní s Frankom dosiahne prijateľný kompromis a súčasne si zachová reputáciu medzi falangistickými radikálmi.

Začiatkom mája súrodenci zakladateľa FE zaslali Frankovi listy s ponúknutou demisiou. Spolu s ubezpečením o lojalite ju zdôvodnili nesplnenými politickými očakávaniami.⁶⁶ Následne sa do akcie zapojil Serrano Súñer, keď v agresívnom verejnom prejave žiadal pre FET vedúcu úlohu pri riadení štátu. Tá istá požiadavka sa následne objavila aj v tlači a súčasne bol publikovaný dekrét vynímajúci falangistickú tlač spod kontroly štátnej cenzúry.⁶⁷ Zároveň Serrano Súñer žiadal ministerské kreslo pre falangistu Giróna. Pohár pretiekol.

Zdá sa, že Franco bol na takúto krízu pripravený. Mesiac predtým, začiatkom apríla ho generál Vigón informoval o náladách v dôstojníckom zbore. Generáli hrozili, že „ak (Franco) neobmedzí moc Serrana Súñera, vojenski ministri unisono podajú demisiu“⁶⁸. Keď potom Súñer žiadal zmeny vo vláde, Franco súhlasil a prikročil, ako sa to už stalo pri obsadzovaní ministerstiev zvykom, k vybalansovaniu vplyvu jednotlivých „politických rodín“. Tentokrát sa však mali zmeny dotknúť priamo Súñera.

Na ministerstvo vnútra, na čele ktorého formálne stál sám Franco, ale riadil ho Súñerov človek podtajomník Lorente Sanz, dosadil nového ministra Valentína Galarzu. Bol to zásadný krok. Plukovník Galarza bol nielen vojak a monarchista, ale bol známy ako rozhodný antifalangista. Franco ponúkol Lorentemu predchádzajúci Galarzov post podtajomníka na úrade vlády a keď to odmietol, dostal sa tam Carrero Blanco (ďalší z vojakov lojálnych Frankovi a nepriateľsky naladených voči Falange). Súčasne prišlo ešte k niekoľkým závažným menovaniam a presunom.

Z funkcie riaditeľa bezpečnosti bol odvolaný Súñerov priateľ gróf Mayalde. Keď Galarza zrušil platnosť dekrétu o nezávislosti falangistickej tlače, nasledovala mediálna prestrelka medzi stúpenkami Serrana Súñera a novým ministrom vnútra, ktorá vyvrcholila odchodom Súñerových najbližších spolupracovníkov z postov na oddeleniach tlače a propagandy ministerstva vnútra. Armáda v tejto mediálnej kauze intervenovala v prospech Galarzu.

O niečo neskôr bol na neobsadené miesto generálneho tajomníka FET menovaný servilný José Luis Arrese, čo oslabilo pozície Serrana Súñera aj v rámci FET. V priebehu niekoľkých dní unavený Frankov švagar stratil kontrolu nad ministerstvom vnútra, propagandou a z veľkej časti aj nad Falangou. Súčasne viacerí zo špičky starých falangistov ho zradili, keď akceptovali Frankove ponuky na pokračovanie spolupráce a stiahli svoje demisie, ktoré podali počas májovej krízy.

Zo spätného pohľadu sa v celej kríze javia ako kľúčové dve menovania. Obe sa dotkli postavenia Serrana Súñera. V osobe Carrera Blanca získal Franco spolupracovníka, ktorý vyhovoval jeho naturelu (i naturelu jeho ženy) viac než samostatný Súñer. Arrese bol zase poslušný vykonávateľ úlohy, na ktorú sa Serrano Súñer evidentne nehodil. Tak je v podstate – ako druhý medzník v procese domestikácie FE – menovanie Arreseho aj chápané.⁶⁹ FET patrila definitívne Frankovi.

⁶⁶PAYNE, S.: Franco y José Antonio. Barcelona 1997, s. 530 – 531.

⁶⁷Boletín del Movimiento de FET y de las JONS č. 112/4. 5. 1941.

⁶⁸PRESTON, P.: Franco. Caudillo de España. Barcelona 1999, s. 538.

⁶⁹de la CIERVA, R.: Historia del franquismo. I. Los orígenes y configuración. 1939 – 1945. Barcelona 1975, s. 215, PAYNE, S.: Falange. Historia del fascismo Español. Paríž 1965, s. 189, CHUECA, R.: El fascismo en los orígenes del Régimen franquista. Un estudio sobre FET-JUNS, s. 209 – 210, ELLWOOD, Sh.: Prietas las filas. Barcelona 1984, s. 128, SERRANO SÚÑER, R.: Entre silencio y la propaganda. La historia como fue. Barcelona 1977, s. 197, 201. Po mome obšírny opis májovej krízy podal vo svojom hlásení aj chargé d'Affaires J. Mikuš – pozri SNA, fond MZV 1939 – 1945, kr. č. 196, politická správa č. 7 z 23. 5. 1941.

Arrese, dávný Súňerov odporca a reprezentant katolíckeho krídla vo FET, bol nedostatočne zainteresovaný na ochrane sociálneho radikalizmu historických falangistov.⁷⁰ Keď prišlo k vymenovaniu Galarzu za ministra vnútra, Arrese patril medzi 10 provinčných šéfov, ktorí na protest odstúpili. Následne však prijal post generálneho tajomníka a ministra rovnako ako brat José Antonia Miguel. Po jeho príchode do čela FET prestal byť Serrano Súñer spojku medzi Frankom a aparátom strany. Hoci ako minister zahraničných vecí politicky prežil ešte niečo vyše roka, pre osudy Falangy bol rozhodujúci výsledok májovej krízy z roku 1941.

Aj keď pri rekonštrukcii vlády kompenzoval Franco masaker v Súňerovom tábore poskytnutím kresiel sebe lojálnym falangistom, nemožno to považovať za skutočný úspech Falangy.⁷¹ Ak vplyv Falangy „nebol nikdy väčší ako vtedy“, bolo to do značnej miery motivované aj zahraničnopolitickými faktormi a vyvážené postupujúcou glajchšaltizáciou Falangy. Akceptovanie riešenia májovej krízy bolo úvodom k definitívnemu presadeniu Frankovej predstavy o mieste FET v štruktúre režimu, čo od svojho menovania cieľavedome naplňal Arrese.⁷²

Z hľadiska vzťahov armády a Falangy je máj 1941 prvým vrcholom ich dlhotrvajúceho konfliktu, keď sa Franco pred perspektívou hroziacich vnútropolitických problémov postavil na stranu armády.

Kríza vo vzťahoch armády a Falangy však nebola motivovaná len vnútropolitickými dôvodmi. Prakticky od začiatku roku 1940 a výrazne od bitky o Britániu sa čoraz zreteľnejšie prejavujú rozdiely v nazeraní vojakov a falangistov na základnú otázku zahraničnej politiky – vzťahu k vojne a k bojujúcim stranám. Tieto problémy koncentrovali „pozornosť“ generálov opäť na Serrana Súñera ako ministra zahraničia. Okrem toho Falanga oveľa razantnejšie prejavovala svoju pronemeckú orientáciu než opatrnější armáda, kde takéto postoje neboli vôbec jednoznačné. Vojenské kruhy neupokojilo, že v otázke Gibraltáru a nemeckého tlaku na vstup Španielska do vojny boli ich názory totožné so Súňerovými. Názory časti členskej základne Falangy sa totiž od nich radikálne odlišovali. Situáciu neupokojila ani skutočnosť, že napriek falangistickým iniciatívam pri nábore do Modrej divízie neprišlo v súvislosti s ruským ťažením k výraznejším kompetenčným problémom, aké na začiatku občianskej vojny spôsobili milície. Naopak, udalosti v Španielsku sprevádzajúce východné ťaženie Wehrmachtu, nepokoj v armáde len zvýšili. Keď totiž Franco pod dojemom nemeckej vojny proti ZSSR predniesol na oslavách piateho výročia vzniku občianskej vojny emotívny, výrazne pronemecký prejav, nealarmoval len zahraničie, ale v časti generality posilnil presvedčenie, že armáda musí mať podiel na rozhodovaní o základných otázkach zahraničnej politiky. 1. augusta 1941 päť členov najvyššej vojenskej rady intervenovalo u Franka, aby už bez konzultácií s vojskom nerobil žiadne zásadné zahraničnopolitické vyhlásenia.⁷³ Súčasne časť generálov uvažovala o nahradení Franka, ale predovšetkým Serrana Súñera. V októbri 1941 sa už verejne hovorilo o páde zahraničného ministra. V tejto fáze vývoja by to však prinieslo zahraničnopolitické komplikácie a vnútropoliticky to vo Frankovom ponímaní mohlo znamenať len prílišné posilnenie armádneho, resp. monarchistického sektora. Diktátorovi pomohla priama intervencia Ribbentropa počas jeho tajnej jednodňovej návštevy Madridu v polovici októbra 1941.⁷⁴ Aj preto v roku 1941 sa generálom nepodarilo svoju animozitu voči Frankovmu švagrovi korunovať úplným úspechom.

⁷⁰CARR, R. – FUSI, J. P.: España, de la dictadura a la democracia. Barcelona 1979, s. 227.

⁷¹ÁLVAREZ PUGA, E.: Historia de la Falange. Barcelona 1969, s. 199.

⁷²Dôležitým medzníkom v tomto smere bola už administratívna reforma FET z 28. 9. 1941, keď sa úplne zreorganizovala štruktúra jej aparátu a namiesto paralelnej organizácie k štátnej správe, ktorá ústila do kompetenčného chaosu, sa vytvorili štyri nové vicesekretariáty. Tým sa prerušila pre totalitné systémy príznačná tendencia k zrastaniu aparátu strany a štátnej správy.

⁷³PRESTON, P.: Franco. Caudillo de España. Barcelona 1999, s. 551.

⁷⁴MARQUINA BARIO, A.: Conspiración contra Franco. In: Historia 16/19, s. 25. Autor sa odvoláva na správu tajnej služby amerického námorníctva.

K ďalšej kríze vzťahu prišlo o rok. Nepriateľstvo armády a falangistov pokračovalo a našlo výraz najprv v menších pouličných konfliktoch a neskôr v priamych, i keď nie fyzických útokoch na členov aparátu MZV a Serrana Súñera osobne. Tento trend kombinovaný s tlakom vojakov na Franka prostredníctvom jeho tajomníka Carrera Blanca vyvrcholil po falangisticko-karlistických potýčkach na karlistickej pamätnej slávnosti v Bilbau v auguste 1942. Napriek zjavnému charakteru incidentu, pri ktorom boli aj ranení, minister pozemného vojska generál Varela využil svoju prítomnosť tak, aby interpretoval udalosť ako útok na vojakov. K frontálnej protifalangistickej ofenzíve sa pripojil aj minister vnútra Galarza. Franco podráždený ich agilnosťou oboch zosadil, no na popud Carrera Blanca (podporovaného generálnym tajomníkom FET Arrese⁷⁵) odvolal dodatočne z postu MZV aj Serrana Súñera. Dnes, poznajúc ďalší vývoj, vieme, že napriek tejto armádnej zákulisnej machinácii Serrano Súñer by sa ani zo zahraničnopolitických dôvodov dlho na tomto poste neutržal.

V súvislosti s pádom Serrana Súñera vyvstáva otázka faktorov, ktoré ovplyvnili Franka. Väčšinou sa historici prikláňajú k názoru o dlhodobom kombinovanom tlaku monarchistov a armády na caudilla a o strate dôvery vinou intríg a Súñerových ambícií. Možno sa opodstatnene domnievať, že v prípade introvertného, pôvodne možno z pocitu menejcnosti⁷⁶ extrémne podozrievaného a rokmi poklonkovania poznačeného Franka veľkú úlohu zohrali aj osobné dôvody. Franco, už v priebehu občianskej vojny, možno aj vďaka (po svadbe) akcentovanému katolicizmu získal presvedčenie o vlastnom historickom poslaní. Takáto predstava musela aspoň latentne kolidovať vo svojich dôsledkoch s názormi pragmatickejšie orientovaného Serrana Súñera, čo bolo nesporne závažné, keď si uvedomíme, že zásadným kritériom pri rozhodovaní Franka v personálnych záležitostiach bola už vtedy lojalita. A je vedľajšie, či bola, alebo nebola v skutočnosti Serranovými ambíciami narušená. Napriek tvrdeniu Díaz – Plaju, že „dona Carmen nemala asi prílišnú dôležitosť v španielskom politickom živote, s výnimkou volieb Aríasa Navarra, keď jej manžel už bol chorý“,⁷⁷ zdá sa, že boli aj iné prípady než len smrť Carrera Blanca, keď Frankova manželka ovplyvnila svojho muža pri riešení personálnych otázok. V prípade Serrana Súñera šlo navyše o rodinnú záležitosť.⁷⁸

Pointou celého vývoja je fakt, že rozuzlenie falangisticko-vojenských sporov v prospech – ako sa zdalo – armády, neznamenalo zvýšenie jej dominancie vo vnútropolitickom živote. Vplyv vojakov, ktorí v prvých rokoch frankizmu, ale aj počas celého trvania režimu zastávali najviac vrcholných funkcií, bol založený väčšmi na ich funkcii (posledného) garanta režimu než na vlastných aspiráciách. Armáda ako celok zastávala miesto, ktoré jej vymedzil diktátor⁷⁹, a to aj napriek niektorým výnimkám, akými bola konšpirácia generála Arandu, dotovaná britskou tajnou službou,⁸⁰ tlak monarchistov-generálov na Franka za účelom obnovenia monarchie, či náznaky Nemcov použiť španielske vojsko proti Frankovi.

⁷⁵PAYNE, S.: Franco y José Antonio. Barcelona 1997, s. 569.

⁷⁶GONZÁLEZ DURO, E.: Franco: una biografía psicológica. Madrid 1992, s. 238 – 239.

⁷⁷DÍAZ-PLAJA, F.: Franco y su familia. In: Juicio histórico al general Franco. Capitulo V. Cambio 16, 1985.

⁷⁸Carmen Franco, spočiatku nadšená svojím švagrom, nemohla znieť, že postupne zatienil jej manžela. (PRESTON, P.: Las tres Españas del 36. Barcelona 1999, s. 51, MERINO, I.: Serrano Súñer. Historia de una conducta. Barcelona 1996, s. 286 – 288.

Merino píše o snobských čajoch v El Pardo, na ktorých čerpala inšpiráciu pre svoje názory na vrcholnú personálnu politiku. (MERINO, I.: c. d., s. 273). Netolerantná bigotná manželka šéfa štátu nemala rada už svetského Nicolása Franka a Serrano Súñer sa okrem svojich ambícií prehršil aj „nemorálnym“ vzťahom s vydatou Sonsoles Icaza na začiatku 40. rokov, o čom sa Carmen Franco dozvedela aj od účastníčok jej čajových popoludní a čo preniklo aj do tlače. (GONZÁLEZ DURO, E.: Franco: una biografía psicológica. Madrid 1992, s. 252.

⁷⁹Bližšie o tom pozri SZÁRAZ, P.: K niektorým aspektom postavenia armády v rokoch prvého frankizmu. In: Historica 44 – zborník FF UK. Bratislava 2000, s. 149 – 156.

⁸⁰MARQUINA BARIO, A.: Conspiración contra Franco. In: Historica 16, č. 72, s. 21 – 30.

Hoci nezvládnutie manipulácie s armádou hrozilo pre režim a diktátora vážnejšími dôsledkami, než aké mohli spôsobiť falangisti, Franco to zvládol takmer s rovnakou ľahkosťou ako v prípade Falangy.⁸¹

Priebeh niekoľkoročného zápasu joseantoniánskej frakcie FET s presilou armády, cirkvi a ostatnej pravice ukázal, že:

1. úlohy, ktoré si stanovila Falanga v programe alebo opakovane v súvislosti s občianskym konfliktom, boli väčšie, než vzhľadom na svoju vnútornú slabosť mohla splniť.
2. vzhľadom na vlastnú ideologickú charakteristiku stála Falanga v opozícii aj voči vlastným spojencom z protivládneho tábora. Túto pozíciu rovnako vnímali aj jej spojenci a bolo otázkou času, kedy sa tento rozpor demonštruje.
3. vzhľadom na povolebné preferencie ostatných pravicových strán a ich neskoršiu difúziu vo FET, aj vzhľadom na to, že cirkev ako inak veľmi konzistentný činiteľ nezasiahla aspoň zo začiatku, priamo do mocenského zápasu, rozpory Falangy s ostatnými zložkami nacionalistického tábora sa najtransparentnejšie prejavili na vzťahoch s armádou.
4. podmienky dlhej občianskej vojny a vnútorná slabosť Falangy prisúdili dominantné postavenie v tomto vzťahu armáde. Pocit úplnej nadradenosti vojska, typický pre predvojnovú éru a necelý prvý rok vojny, bol narušený až v dôsledku administratívnych opatrení a možností, ktoré z toho mohli vyplývať. Tak isto FE, resp. FET mohla v oživenie svojich predstáv dúfať (ako civilný subjekt) až v období istej stabilizácie (tyla bojových operácií), za čo nebolo možné považovať prvé mesiace bojov.
5. predovšetkým vnútorné problémy FE umožnili jej manipuláciu a zlúčenie s inými zložkami civilnej politickej organizovanej pravice, ktoré ju v novej strane majorizovali.
6. Vzhľadom na značnú ideovú afinitu vojska s ostatnou pravicou sa inak kontinuálny konflikt armády s falangou prejavoval často v „zástupnej“ forme, keď sa proti falangistom verejne angažovali aj iné politické sily.
7. napriek veľmi nepriaznivým sprievodným okolnostiam sa členovia pôvodnej Falangy, ktorí kooperovali s architektom unifikácie Serranom Súñerom, spolu s ním niekoľkokrát pokúsili o zvrät v rozložení politických síl a zmenu režimu. Úsilie ostatných zložiek falangistickej opozície bolo v tomto smere bezvýznamné.
8. rozhodujúce obdobie falangistického úsilia o zvrät sa kryje s obdobím politického pôsobenia Serrana Súñera a v dôsledku výraznej koncentrácie moci sa tento zápas miestami personifikoval do polohy Súñer kontra opozícia (vojsko, pravica, časť FE, Franco).
9. napriek rozmanitosti falangistických pokusov model frankizmu umožňoval tieto snahy pomerne ľahko eliminovať.
10. najväčší prínos z eliminácie falangistických aspirácií nemalo vojsko, ktoré to nevyužilo, ani cirkev, ale Franco.
11. pokusy o reaktiváciu FE boli najvýznamnejšou nefrankistickou autonómnou snahou o krevovanie spoločenského poriadku v Španielsku bezprostredne po občianskej vojne. Vzhľadom na ich bezvýslednosť možno povedať, že vnútropolitický vývoj v nacionalistickej zóne a potom v Španielsku nielen v rokoch 1936 – 1941/42, ktoré sú predmetom našej pozornosti, bol de facto v zásade určený mocenským usporiadaním, aké sa utvorilo medzi septembrom 1936 a aprílom 1937.

⁸¹Ako píše Rafael Abella (*Por el Imperio hacia Dios*. Barcelona 1978, s. 177), Franco v prevažnej miere popri morálnom apeli korumpoval svojich generálporučíkov funkciami, využívajúc rotačný princíp na generálnom štábe, vojenských ministerstvách, vo vlastnej vojenskej kancelárii (šéfa štátu) a na poste vysokého komisára v Španielskom Maroku.

Ani tí, ktorí aj po jari 1937 reprezentovali pôvodnú FE-JONS, ani Serrano Súñer nemali nikdy reálnu šancu presadiť zásadné zmeny vo vývoji frankistického režimu. Ponaučenia Franka, ale vlastne aj celého vzbúreneckého sektora v armáde, z predchádzajúceho vývoja a ich dôslednosť pri presadzovaní vlastnej predstavy o politickom usporiadaní boli natoľko silné, že aspoň vo vzťahu k civilnému sektoru neumožnili zásadnejšiu zmenu konštelácie síl, než aká sa vytvorila v úvodných fázach občianskej vojny. Najvýznamnejšou generálnou výnimkou (i z pohľadu vojakov) bol neplánovaný enormný nárast Frankovej moci. Tak potom najneskôr od jari, leta 1937 boli možné už len kozmetické úpravy nevybočujúce z rámca pevných základov vytvorenej mocenskej schémy. Lahkosť, s akou Franco likvidoval jednotlivé pokusy pôvodných falangistov či Serrana Súñera, to zjavne dokazujú. Keďže vládu v krajine garantovala najdôležitejšia zložka brachiálnej moci svojou priamou (a dominantnou) účasťou na nej, bolo možné zmeniť pomery iba jej elimináciou. A na to FE ani FET nikdy nemala ani politické, tým menej fyzické prostriedky. V Španielsku, najprv len v nacionalistickej zóne bola vytvorená striktno hierarchizovaná štruktúra, na ktorej vrchole sústredil nelimitované právomoci diktátor. Franco ako vojak vlastné hodnotiace kritériá našiel v základných profesijných hodnotách svojho „stavu“ a – pokiaľ ide o politiku – v konzervatívnom tradicionalizme v čase príchodu k moci podporenom už výraznou religióznosťou. Vychádzajúc z týchto svetonázorových východísk, boli mu oveľa bližšie názory klasickej pravice (resp. reakcie) než avantgardné myšlienky moderných hoci (ultra)pravícových prúdov. V praxi Franco pristupoval k moci nie z ideologického, ale v čo najväčšej miere z pragmatického hľadiska. Preto aj falangizmus, ako príhodne poznamenáva Chueca⁸², poskytol režimu iba svoje štrukturálne možnosti, nevnútil mu však ideologickú dominanciu. Súčasne vlastná ideologická nepôvodnosť Franka v súvislosti s modelovaním základov politického života v jeho režime spôsobila, že frankizmus skôr ako uceleným ideologickým fenoménom bol manuálom na udržanie politickej moci v konkrétnych podmienkach vtedajšieho Španielska.

P. SZÁRAZ: FALANGE – VERLUST DER IDENTITÄT. EINGLIEDERUNG DER SPANISCHEN FASCHISTISCHEN BEWEGUNG IN DIE MACHTSTRUKTUR DES FRANKISMUS UND DIE ROLLE DER ARMEE IN DIESEM PROZESS

Die politische Entwicklung Spaniens in den Jahren der Republik hat in eine scharfe Polarisierung der ganzen Gesellschaft gemündet und in der zweiten Hälfte der 30er Jahren im Ausbruch des Bürgerkrieges ihren Höhepunkt erreicht. Die beiden gegeneinander stehenden Parteien waren innerlich unhomogen, ihre einzelnen Subjekte waren oft, betreffs der Taktik, aber auch der Ziele ihres Kampfes, verschiedener Meinung. Das Erreichen der Einheit wurde also allgemein für eine der Voraussetzungen der erfolgreichen Kriegsführung und der Festigung des Regimes gehalten. Vor allem aus dem Gesichtspunkt der Ziele herrschte im Lager der Rechten ein evidenter Widerspruch zwischen der spanischen Falange und den übrigen regierungsfeindlichen Kräften (Armee, Kirche, Monarchisten und Gesellschaftsgruppen, die sie unterstützt haben). Dieser Widerspruch hat sich am auffallendsten in der Beziehung der Falange und der Armee geäußert. Der Aufsatz beachtet die Faktoren und Bedingungen, unter denen es im Laufe der ersten Monate des Konfliktes gelungen ist, die politische Kontrolle über die Partei der spanischen Nazisten zu gewinnen. Es handelt sich hier um ihre Vereinigung mit den Repräsentationen anderer nach rechts orientierter Parteien, die den Ausgangspunkt für die Darstellung des Kampfes der Falange gegen andere regimistische Kräfte, vor allem gegen Armee, um die zusätzliche Änderung der Verhältnisse in der nationalistischen Zone, bzw. im Staat, bildet. Die Emanzipationsbestrebungen der Falange sind mit der Persönlichkeit des unformellen Chefs der Falange und des Schwagers von Franco, mit Serrana Súñera verbunden, zeitlich decken sie sich mit dem Zeitabschnitt seines politischen Einflusses. Aus diesem Grunde konzentrierte sich auch der Kampf der Armee um die Erhaltung des gesellschaftlich-politischen Zustandes stellenweise auf das Bestreben, den Vorsitzenden des politischen Organs FET aus dem politischen Leben zu entfernen. Dieser Kampf, der bis zu den Jahren 1941 und 1942 dauerte, endete für die Armee erfolgreich. Die Armee hat aber die Änderungen in der Führung der Falange und ihre folgende definitive Domestizierung nicht zur weiteren Stärkung ihrer innerpolitischen Stellung genutzt. Es ergab sich aus dem Charakter der Diktatur, dass die erwähnten Änderungen mehr zur Stärkung der Position des Diktators dienten. Darum kann man feststellen, dass die Ordnung, die in den ersten Monaten des Krieges entstand und sich mit der Unifikation im April 1937 kodifizierte, zeigte sich aus dem Gesichtspunkt der Falange als auch der Armee in den Hauptzügen als definitiv.

⁸²CHUECA, R.: FET y de las JONS. La paradójica victoria de un fascismo. In: FONTANA, J.: España bajo el franquismo. Barcelona 1986, s. 61.